

Vizek és vízgazdálkodás a középkori Tolna megyében

II. Halászat¹

Bevezetés

Tanulmányom a középkori Tolna megye vízgazdálkodását bemutató cikksorozat második részeként a halászat írott és régészeti emlékeivel foglalkozik, kiemelt jelentőséget tulajdonítva az okleveles anyag és a főként néprajzosok által írt halászati összefoglalások összevetésének, mert – amint arra a középkori halászattal kapcsolatos egyik utolsó összefoglalás rámutatott – a középkori halászattal foglalkozó korábbi tanulmányok kevesebb figyelmet szenteltek a középkori forrásoknak, illetve annak, hogy mi olvasható ki ezekből az egyes tájak középkori halászati módszereire vonatkozóan.²

Tolna megye középkori halászatáról összefoglaló munka még nem született, a témát azonban több szerző is érintette. Andrásfalvy Bertalan a Duna menti települések ártéri gazdálkodása kapcsán idézett néhány okleveles adatot, de megállapította, hogy „*Vidékünk középkori halászatának kérdései még nincsenek feltárva.*”³ Egy-egy település középkori vagy török kori halászatára az igényesebb falumonográfiák is kitértek: Etéről Holub József, Tolnáról Szakály Ferenc, a cikádori apát-ság birtokainak halászatáról a különböző korszakok gazdálkodása kapcsán Sümegi József gyűjtötte össze az adatokat, a faddi középkori halászat adatainak többségét pedig elszórta Bartal Aurél és Danis György munkái is tartalmazzák.⁴

A középkori halastavak, halászóhelyek adattára

Az alábbiakban a települések ábécésorrendbe rendezett névsora alapján teszem közzé a középkori halastavakra, halászóhelyekre vonatkozó, főként okleveles adatokat. Sajnos gyakran több birtok kapcsán, együtt említik a tartozékok között a halászóhelyeket, így pontos helyhez kötésük kérdéses. A középkori településnevek után zárójelben megadom a mai településnevet, illetve a nevüket őrző földrajzi neveket vagy lelőhelyneveket.⁵ Néhány esetben az eddigieknél újabb, pontosabb lokalizálást adtam meg, ezeket a szócikkek végére helyeztem. A jobbágynévsorokban szereplő, halászattal kapcsolatos – nem túl nagyszámú – családnevet itt szintén nem gyűjtöttem össze. Az 1322-ben

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00003/12/2) támogatásával készült. Köszönöm lektoromnak, Zatykó Csillának, valamint Máté Gábornak hasznos megjegyzéseiket.

² FERENCZI 2008, 347.

³ ANDRÁSFALVY 1975, 182; ANDRÁSFALVY 2007, 173.

⁴ HOLUB 1960, 5; SZAKÁLY 1992, 116-117; SÜMEGI 1997, 180, 322-323, 390; BARTAL 1941, passim; DANIS 2005, passim.

⁵ Egyházas helyek esetében helykímélés végett saját kötetemre hivatkoztam, akkor is, ha nem magam végeztem a lokalizálást; részletesebb irodalom a szócikkekben található.

és 1361-ben említett Varsa (*Warsa*) falut⁶ – pusztán neve alapján – nem vettem fel az adattárba, mert a helynév a személynévként is használt varsa 'vesszőből font, tölcsér alakú halászeszköz' főnév keletkezett.⁷ A szócikkekben nem adtam meg, hogy a halászóhely melyik vízen létesült, ezek felsorolását ld. feljebb.

Adácson (helynévi nyoma: Sióagárd–Adács) 1552-ben 100 akcsét fizettek a Sárvízben fogott halak után.⁸

Agáron (ma Sióagárd) 1552-ben 150 akcsét fizettek a Sárvízben fogott halak után.⁹ A szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke szerint a Sárvízben folyó halászat évi jövedelme 500 akcse.¹⁰

Alegres falu (helye: Pálfa–Hidi-dűlő) közelében, a valószínűleg a faluhoz tartozó castellum (helye: Sárszentlőrinc–Birkajárás) feltárása során Miklós Zsuzsa nagyméretű tokféle – feltehetően vágótok vagy sima tok – úszósugarának töredékét találta meg. A tokfélék előfordulása a lelőhely mellett folyó Sión nem valószínű, feltehetően egy a Dunából kifogott és ide szállított példány maradványairól van szó.¹¹ A faluhelyről 2001-ben helyszínelés során Ódor János Gábor háromágú vasszigonyt gyűjtött be. A tárgy teljes hossza 32 cm, a két szélső ág 18, a középső 13,5 cm hosszú, a köpű hossza 10,5 cm, átmérője 3,2-3,3 cm. A két oldalsó ág szakálla letörött, ezeket egymáshoz képest ellentétes irányban hajtották ki, a középső ág szakállá megmaradt, hossza 1 cm. Az ágak átmetszete négyzetes, felfelé elkeskenyednek, szélességük 0,5-1 cm (1. kép).¹² A szigony Herman Ottó tipológiája szerint úgynevezett kerítőszigony, mivel a középső ág rövidebb a két oldalsónál.¹³

Apátiban (ma Bátaapáti) az 1565-ös urbárium elpusztult halastavat említ.¹⁴

Apátiban (ma Szedres–Apátipusztá) 1552-ben 90 akcsét fizettek a Sárvízben fogott halak után.¹⁵ A szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke szerint a Sárvízben folyó halászat évi jövedelme 500 akcse.¹⁶

Arcsa határában (helye: Tamási–Öreghenye) feküdt 1419-ben a faluról elnevezett Arcsató (*piscina Archathow*), amely bizonyára halastó lehetett; a vránai perjel eltiltotta használatától Örsi Bicskelét.¹⁷

Ábrahámon (helye: Dombóvár–Vörös Sugár u.) 1524-ben a Werbőczy István és Dárói Majos Mihály özvegye közti osztozkodás során egy részben Ábrahám, részben Uga birtok határai között fekvő nagy halastó (*piscina magna*) – amely alatt egy malom is feküdt – az apátság birtokában maradt.¹⁸ Kézenfekvőnek tűnik a tó és a malom azonosítása azzal a többször átépített középkori vízimalommal és – valószínűleg halastóként is használt – malomtóval, amelyeket Dombóvár belterületén, a Kiskondai-patakon 2009-ben Szabó Géza és Boruzs Katalin azonosított megelőző feltárás keretében.¹⁹

Bakon (helye: Szakcs–Baki-dűlő) 1516-ban Hédervári Ferenc familiárisának, Jutai Vasas, más néven Szabó Bálintnak adott egy pusztá nemesi telket és egy régi halastóhelyet (*antiquum locum*

⁶ 1322: vö. CSÁNKI 1897, 408 (Dalma), 439 (Lengyel), 457. A Csánki által hivatkozott Körmendi llt. Himfiana, n. 40. régi jelzetű oklevél ma már nem található meg, az A.VI. 1321–1322-ben sem szerepel. 1361: KÖFALVI 2006, 278. sz.

⁷ KISS 1988, II. 737 (Varsád).

⁸ DÁVID 1982, 275.

⁹ DÁVID 1982, 275.

¹⁰ VASS 1978, 159.

¹¹ BARTOSIEWICZ 2002, 199.

¹² WMMM Régészeti Gyűjtemény, leltározatlan. Köszönöm Ódor János Gábornak, hogy a tárgyat közlésre átengedte.

¹³ HERMANN 1887–1888, 342.

¹⁴ SZAKÁLY 1969, 77. 200. jegyzet.

¹⁵ DÁVID 1982, 275.

¹⁶ VASS 1978, 159.

¹⁷ ZsO VII. 824. sz.

¹⁸ DL 72207.

¹⁹ SZABÓ 2010a, 63-65; SZABÓ 2010b, 190-191.

1. kép. Háromágú vasszigony a középkori Alegres falu helyéről (Pálfa, Hidi-dűlő) (a szerző felvétele)

piscine in progressu condam rivuli scaturiensis in eadem possessione Bak existentes), a tartozékok között halastavakat és halászóhelyeket is felsorolnak (*piscinis, piscaturis*).²⁰

Bátán az 1565-ös urbárium említi az egyházhoz tartozó halastavat, amelyet a plébános birtokol (*piscina est una ad ecclesiam pertinens, quam parochus ibidem possidet*).²¹ 1566-ban 3750 akcsét adóztak haltized és a halastavak után járó halketted címén, 1568-1569-ben pedig 9500 akcsét.²² Halastavainak halkettedét

és haltizedét a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke is említi.²³ A bátaiak 1619-ben 8 szárított halat, 1636-ban 4, 1674-ben 4 halat adtak a bátai apátnak.²⁴ A középkori plébániatemplom építőanyagát is magába foglaló, 18. századi városháza bontási törmelékéből az 1990-es években két lyukkal átfúrt, lapos hálonehezék került elő.²⁵

Bátatőt (helye: Bata alsó központja helyén²⁶), a Baranya megyeinek mondott, a Duna mellett, Szekcső közelében fekvő birtokot 1345-ben a pécsváradi konvent dunai haltizedeivel, a Pesze (*Peze*) nevű és más halászóhelyeivel (*cum omnibus decimis suis Danobii, pisscinam in wlgó Peze vocata, et aliis pisscinis*) bérbe adta Töttös mesternek.²⁷ A Pösze helynév ma is megtalálható Bata határában,²⁸ Sümegi József szerint a Pöce vagy Pösze nevű csatorna a cikádori ciszterciek által ásott, mesterséges árok, amely a Sárvíz felesleges vizének levezetését szolgálta.²⁹

Besnyőházán (helye: Kajdacs környékén) 1552-ben 50 akcsét fizettek a Sárvízben fogott halak után.³⁰

Bélcsen (ma Belecska) 1565-ben a Kaposban fogott halak utáni jövedelmet is feltüntették a törökök.³¹

Bélcs (helye: Kajdacs–Hatszázás-dűlő/Hegyes-dűlő) haszonvételei között 1343-ban a Sár folyóban levő halfogó rekesztékeket (*in fluvio Saar clausuris piscium*) is felsorolták, amikor Balázs fia Valter fiai, László és János comesek eladták Töttös mester királyi ajtónállómesternek az egykor Végfalu, most Bélcs nevű birtokukat.³² 1552-ben 30 akcsét fizettek a Sárvízben fogott halak után.³³

Bélcs (ma Kakasd–Belac) halastavának halkettedét és haltizedét a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke említi.³⁴

Bikán 1552-ben 60 akcsét fizettek a Sárvízben fogott halak után.³⁵

Borjádön (ma Kölesd–Borjád) 1565-ben a Sárvízben fogott halak utáni jövedelmet is feltüntették a törökök.³⁶

Bölcskén vagy Pakson 1436-ban említik a birtokok tartozékai között a vizafogó helyeket (*clausu-*

²⁰ MonRust 294. sz.

²¹ SZAKÁLY 1969, 77. 200. jegyzet.

²² VELICS – KAMMERER 1890, II. 363, 380.

²³ VASS 1978, 158.

²⁴ MOLNÁR 2006, 59, 61-62.

²⁵ SÜMEGI 1999, 198. 203. 4. kép 2.

²⁶ SÜMEGI 1993, 16. 5. sz.

²⁷ KŐFALVI 2006, 180. sz.

²⁸ TMFN 1981, 520-521: 108/114, 120, 143-144.

²⁹ SÜMEGI 1997, 179-180.

³⁰ DÁVID 1982, 275.

³¹ DÁVID 1982, 287.

³² Zichy II. 43. sz.; A. XXVII. 198, 645, 700. sz.

³³ DÁVID 1982, 275.

³⁴ VASS 1978, 158.

³⁵ DÁVID 1982, 275.

³⁶ DÁVID 1982, 286.

ris et piscaturis usonum wlgō Tanya nunccupatis), amikor Zsigmond király a hatalmaskodó Paksiak birtokrészeit Tetétleni Mihálynak és Szentdemeteri vagy Körtvélyesi Besenyő Lőrincnek adta.³⁷ A törökök Bölcskén 1546 és 1590 között 116 és 1422 akcse közti összeget szedtek haltized, 1546-ban 150 akcsét halketted címen.³⁸

Decs 1565-ös urbárium szerint a helyiek a Sárvízben fogott halak felével adóztak.³⁹ 1619-ben évi 1 kecségét, 1 vizát és 8 szárított halat, 1636-ban 12, 1674-ben pedig már 40 halat adtak a bátai apátnak.⁴⁰

Ebes (helynévi nyoma: Szekszárd–Ebes) halastavát az 1565-ös urbárium szerint az eteiek használták.⁴¹ Halastavainak jövedelmét a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár java-dalom-jegyzéke évi 200 akcsére teszi.⁴²

Ete (helye: Decs–Ete) halászóhelyeinek 1556. évi jövedelmeit török pénztári naplók említik.⁴³ 1565-ös urbárium szerint a jobbágyok nem robotoltak, ellenben a halban gazdag Sárvíz folyóban (*aqua piscosa Sarwyze dicta*) fogott halak felét voltak kötelesek a váci káptalannak adni. Amikor Etét Zrínyi Miklós szerezte meg, robot helyett „hetes halakat” (*pisces hebdomadales*) és 8 vizát kellett adniuk Csáktornyára, a természetbeni szolgáltatások helyett szintén halakat és vizákat, annyit és akkor, amennyit és amikor Zrínyi parancsolta. 1566-ban már a töröknek fizettek 2800 akcsét haltized és halketted fejében, előbbi a Dunában, utóbbit a halastavakban fogott halak után. 1690-ben csak a Sárvízben halásztak, amelyben egyedül a csuka volt értékesebb hal.⁴⁴ Csalog József 1933-as ásatása során „*valamennyi rétegben igen sok volt a halászáletmód mellett tanúskodó agyagból égett hálónéhezék*”.⁴⁵ Miklós Zsuzsa és Vizi Márta évek óta folytatott kutatásai során több vas horog és agyag hálónéhezék is előkerült.⁴⁶

Fadd középkori halászatáról rengeteg adat maradt ránk. Egy 1082-es hamis oklevél szerint I. László *Focud* prédiumon nagy halastavat (*piscina*) és 8 *mansio* halászt adományozott a veszprémi káptalannak.⁴⁷ 1211-ben a tihanyi apátság birtokösszeírásában Faddon 11 halászt is említene.⁴⁸ 1215-ben megjárták Szentgyörgy és a fehérvári keresztesek Fadd birtokának határait, ennek során említene tavakat és halászóhelyeket (*stagnis et piscinis*).⁴⁹ 1342-ben Erzsébet királyné utasította Paksi Olivér mester királynéi udvarbíró, hogy adja vissza a veszprémi egyháznak a Faddon birtokolt haszonvételeit, köztük halászóhelyeit (*piscinas*) is, Olivér pedig ugyanerre utasította faddi offi-ciálisát.⁵⁰ 1365-ben I. Lajos megparancsolta néhai Lesták bán fivérének, Domokos mesternek, néhai Olivér mester fiainak, István budai prépostnak, János, Loránd és Miklós mestereknek, távollétükben pedig faddi offi-ciálisainak, hogy mivel a veszprémi káptalan faddi halászóhelyeit (*piscinarum*), 8 jobbágytelkét és a jobbágytelekhez tartozó szántóföldeket elfoglalva tartják, adják vissza azokat. A Paksiak faddi offi-ciálisai szerint a káptalant Fadd területén lévő halászóhelyeiben (*piscinas*) nem háborgatja senki, de a 8 jobbágytelekről és a hozzájuk tartozó földekről nem mondanak le; a kirendelt királyi ember megállapítása szerint az offi-ciális a káptalani halászóhelyekről elkergette a halászokat (*piscatores de eisdem piscinis expulissent*), a halászni merészelőket pedig fogsággal fenyeget-

³⁷ BÁRTEFAI SZABÓ 1938, 658. sz.

³⁸ KÁLDY-NAGY 1985, 146.

³⁹ HOLUB 1960, 5.

⁴⁰ MOLNÁR 2006, 59, 61–62.

⁴¹ SZAKÁLY 1969, 77. 200. jegyzet.

⁴² VASS 1978, 158.

⁴³ VASS 1978, 137.

⁴⁴ HOLUB 1960, 5, 7, 11, 13, 16. 25. jegyzet. Ld. még VELICS – KAMMERER 1890, II. 366.

⁴⁵ CSALOGOVITS 1935, 3.

⁴⁶ MIKLÓS – VIZI 2013, 12.

⁴⁷ RA I/1. 21. sz.; HO IV. 1. sz. (DL 107541.)

⁴⁸ ÉRSZEGI 1978, 37–38.

⁴⁹ A. XIV. 335. sz.; KUMOROVITZ 1953, 216. sz.

⁵⁰ A. XXVI. 491, 496. sz.

te meg.⁵¹ 1382-ben Paksi Olivér fiai, Ferenc és Leusták officialisa a veszprémi káptalan Fadd birtokán lévő halászhelyét (*piscinam*) lehalásztatta.⁵² 1384-ben, amikor a vránai perjel faddi birtokát átengedte a néhai Olivér fiainak, Jánosnak és Ferencnek, akkor ezek a veszprémi káptalan *Fanczdana* nevű halászhelyét (*piscina*) erőszakkal elfoglalták.⁵³ 1389-ben a fehérvári káptalan tolnaszentgyörgyi jobbágysai a fehérvári keresztesek faddi halastavain (*piisscinas*) jogtalanul halásztak.⁵⁴ 1391-ben (egy 1429-ben átirat oklevél szerint) a veszprémi káptalan be akarta magát vezettetni 8 faddi jobbágytelekbe és a *Faydoman* nevű halászhelybe (*piscina*), de a fehérvári keresztes konvent officialisa tiltotta őket tőle.⁵⁵ 1415-ben Halmi Dobozi *dictus* Jakab bilincsbe verte a fehérvári keresztes konvent 4 faddi jobbágyát, amikor a *Bechen* folyón halásztak (*piscantes*), és csak 26 aranyforintért engedte el őket.⁵⁶ 1419-ben a vránai perjel megszabta a faddiak szabadságait, a részletesen felsorolt ajándékok között szerepel, hogy nagyböjtre kötelesek egy toknak nevezett, 300 dénár értékű halat adni (*quadregesimali unum piscem videlicet sturionem vulgo thok nominatam valentem trecentos denarios novos in usus et ad mensam dominorum dare debeant*).⁵⁷ 1424-ben a vránai perjel és a fehérvári káptalan megállapodtak, hogy minden legelő, kaszáló és erdő a káptalan *Gergen* és *Manyan* halászhelye közt Bécsfok medréig (inter *piscinas dicti capituli Gergen et Manyan vocatas existentes usque alveum Beechfok*), innentől a Dunáig, a Dunától pedig Előnyár (*Elewnyar*) erdőig, Előnyár erdőtől *Kwtow* erdőig, *Kwtow* erdőtől Tolnavár birtok határaiig a perjel Fadd birtokának jut, kivéve Nagylapt (*Naglapth*), Kislapt (*Kyslapth*), *Borche* és *Tarca* halászhelyeket (*piscinis*). A káptalan alsófaddi jobbágysai a perjel jobbágysaival együtt a nevezett földeket, erdőket és kaszálókat közösen használják, a perjelség jobbágysai viszont a Dunát használhatják a káptalan jobbágysaival közösen. Rendelkeztek róla, hogy ha a Duna áradása idején (*tempore inundationis Danubii*) Bécsfok medrén keresztül a Bécsfok nevű víz vagy meder kifolyásától kezdve (*per alveum Beechfok vocatum ab inceptione exitus ipsius aque sive alvei Beechfok*) a perjelség földjein *Gergen* halászhelyig a káptalan emberei halásznak, akkor a perjelnek minden 9 kifogott halból kettőt, ha pedig eladásra tennék, akkor minden 9 dénárból kettőt tartoznak adni.⁵⁸ A fehérvári káptalan 1429-es panasza szerint a Dunában halászó faddi jobbágysait 1413-ban Pataji Zubor Jakab elfogatta.⁵⁹ 1429-ben tolnavári jobbágysok Faddon egy *Patha* nevű halastóhoz nagy árkot húzva minden jövedelmét megsemmisítették (*in piscinam Patha vocatam irruendo ibique quoddam magnum fossatum faciendo cum quo proventus ipsius piscine penitus annihillassent*), egy nagy darab rétet elfoglaltak, a kár 1000 forint volt; később egy Küestő nevű halastavat (*piscinam Kiesthow vocatam*) foglaltak el, határjeleit Tolnához igazítva, 400 forint kárt okozva.⁶⁰ 1433-ban a szekszárdi apátság fajszi prediálisai megtámadták a fehérvári káptalan és a keresztes konvent faddi és pabari jobbágysait, akik a Dunán halásztak (*in dicto fluvio Danobii piscantes reperiendo*).⁶¹ 1435-ben a fehérvári keresztes konvent panasza szerint Fadd határából bizonyos halastavakat (*piscinas*) is elfoglaltak tolnavári népek.⁶² 1436-ban a fehérvári keresztesek eltiltották a fajszi nemeseket, a tolnavári hospeseket és a szekszárdi apát népeit a keresztesek Fadd birtokához tartozó Vajka (*Wayka*) és *Tarchachya* erdők és a hozzájuk foglalt halászhelyek (*quasdam piscinas ad easdem ... annexas*) elfoglalásától;⁶³ a halászhely a faddi határ délkeleti szögletében lehetett, mert a Vajka nevű erdő ma is létezik a Tolna határába eső Duna-sza-

⁵¹ KUMOROVITZ 1953, 580-581, 583. sz.; DRESKA 2007, 127. sz.

⁵² KUMOROVITZ 1953, 776. sz.; KÖFALVI 2006, 372. sz.; DRESKA 2007, 246. sz.

⁵³ KUMOROVITZ 1953, 824. sz.

⁵⁴ ÉRSZEGI 1971, 65. sz.; ZsO I. 980. sz.

⁵⁵ DF 201244.

⁵⁶ ZsO V. 1328. sz.; DL 106286.

⁵⁷ ZsO VII. 759. sz.; DL 106296.

⁵⁸ ZsO XI. 928. sz.; DL 106309.

⁵⁹ DL 88037. CDH

⁶⁰ FEJÉR X/7. 127-129.

⁶¹ DL 106376.

⁶² DL 92656. CDH; FEJÉR X/7. 680-682.

⁶³ DL 106431. CDH.

kasz északi szélén.⁶⁴ 1438-ban tolnavári népek a fehérvári keresztesek Fadd birtokán lévő *Vroktawa* halászhelyén (*piscina*) néhány hálót vagy gátat (*sagenas sive prensuras piscium*) áthelyeztek egy Fadd határában lévő másik, *Kuthwelghe* nevű halastóba (*piscinam*), amelyet elfoglaltak. Egy harmadik, *Kwthweyze* nevű halastónál (*piscinam*) azokat a halászmestereket, akik a hálókat és rekesztékeket csinálták (*universos eiusdem piscine magistros sagenas et prensuras pro piscibus ibidem collocates*), nyíllövésekkel megfutamították, több mint 300 forint kárt okoztak.⁶⁵ 1447-ben a keresztesek a veszprémi káptalan faddi birtokrészéhez tartozó halászhelyét (*piscina*) lehalásztatták, onnan 16 szekér halat elvitettek.⁶⁶ 1447-ben a veszprémi káptalan és a fehérvári keresztes konvent között 8, a falu keleti végén, a déli oldalon fekvő jobbágytelek, a *Faydaman* nevű halászhely (*piscina*) és egy ekealj föld ügyében folyt perben a vitás területet az országbíró a veszprémi káptalannak ítélte.⁶⁷ 1452-ben a fehérvári prépost tolnai népei a vránai perjel jobbágyainak Fadd birtok területén levő halrekesztékére (*ad quandam clausuram piscium*) támadtak és lerombolták azt.⁶⁸ Egy 1454-es, majd egy 1466-os panasz szerint a vránai perjel 1451-ben elfoglalta az 1447-ben a veszprémi káptalannak ítélt 8 jobbágytelket és a Szélestő (*Zelestho*), más néven *Faydaman* nevű tágas halászhelyet (*lacum; piscine late Faydoman vocate*).⁶⁹ 1469-ben a nádor a fehérvári keresztes konvent Fadd birtoka egy részét egy *Faydoman* nevű tágas halastóval (*piscina lata*) a veszprémi káptalannak ítélte, a káptalan azonban nem a neki ítélt részt vette birtokba, és ahhoz foglalta egyebek mellett az *Esethwyze* (*Essethweye*), *Apathawa* (*Apathawa*), *Wrokhawa* (*Vrokhala*), *Kwthwezy* (*Kuthwezy*) és *Chyto* (*Kytho*) nevű tavakat is.⁷⁰ 1469-ben a fehérvári prépost és a fehérvári keresztesek megegyeztek Tolnavár, illetve Fadd határaitól; ennek során említik a prépost Kistó nevű halászhelyének révjét a Maglóerdeje nevű erdőtől délre (*in portu cuiusdam piscine dicti domini prepositi Kistho vocatae a parte meridionali dictae silvae*). Megegyeztek továbbá, hogy a Duna felé eső határjeltől Tolna és Fadd határai között a mocsaras helyeken minden halastavat, a tavak fokait, amelyeket vejszének neveznek és a halászhelyeket (*In locis autem paludosis omnes piscinas, clasusulasque piscium seu lacunas vulgo weysz et omnia loca piscationum et lagonatum*) mindkét fél népei ezután is úgy használják, ahogy eddig. A határjárásban említene egy Árokhátnak nevezett régi árkot is (*fossato antiquo vulgo Arokhath*).⁷¹ 1470-ben a fehérvári prépost és a fehérvári keresztes preceptor a köztük a Tolnavár és Fadd közti határ ügyében folyt perben megállapították a Tolnavár és Fadd közti határt. Ennek során említik a *Papafoka* tavat (*lacum*), a Hodosfokát (*Hodosfoka*), és a Sebesfokhegye (*locum Sebesfokhegye*), valamint a talán Nagyvejszháta formában feloldható nevű (*locum Naghwezhatha*) helyeket. Megállapodtak, hogy a faddi plébános az említett *Papafoka* tavon nyugat felé 9 nyíllövésnyi távolságban vejsznek nevezett rekesztéket készíthet (*plebanus de Ffad in prefato lacu Papafoka versus occidentem in spatio vino (!) icti sagittarum gulgustra vulgo veyz inponere et facere habeat facultatem*).⁷² 1471-ben a fehérvári keresztesek és a veszprémi káptalan közti, Fadd miatti perben fogott bírák – miután kiderült, hogy Faddon többek között a *Faydoman* nevű széles halászhely (*piscina lata*) a veszprémi káptalané – úgy döntöttek, hogy Alfadd birtok végén, a fehérvári káptalan része mellett kelet felől, a Tolnavárra menő út mentén 9 jobbágytelket – amelyek közül 7 a végével Pálfoka, más néven Hodosfoka felé (*finibus suis ad unculum Palfoka alio nomine Hodosfoka dictum ... adiacerent*), kettő pedig a mondott úton felül északról fekszik – a veszprémi

⁶⁴ TMFN 1981, 442: 94/290, 291.

⁶⁵ SZAKÁLY 1998, 101. sz. *Woktava* olvasattal. DL 106452.

⁶⁶ DL 106515.

⁶⁷ MEV 52. sz.

⁶⁸ SZAKÁLY 1998, 120. sz.

⁶⁹ MEV 100. sz. (DF 201341.); DF 201410.

⁷⁰ SZAKÁLY 1998, 156-157. sz., néhány helynévnél eltérő, saját olvasattal. A zárójelbe tett nevek Mátyás királynak a szekszárdi konventhez írt parancsleveléből származnak: DL 106611.

⁷¹ DL 36792. RI, DL 106606.

⁷² DL 106706. RI

káptalannak hagytak, amely a megítélt jobbágytelkekhez többek között halászhelyeket is kért.⁷³ 1471-ben kétségtelenül szintén Faddon, a fehérvári keresztesek halászhelyén (*piscina*) halásztott egyik jobbágyuk, akit Miklós tinnini választott püspök és fehérvári kanonok felpabari, gergyeni, vetlei, szentgyörgyi, alfaddi és alpabari népei elfogtak és a fehérvári prépost és káptalan gergyeni házában fogva tartottak.⁷⁴ 1475-ben a fehérvári káptalan népei a fehérvári keresztesek Fadd birtokának határai közt, a Duna mellett fekvő *Eseth*, más néven Fok nevű halászhelyén (*piscinam Fok alio nomine Eseth vocatam ... secus Danubium adiacentem*) a rekesztéket elrontva a benne összegyűlt halakat a Dunába eresztették (*desecari et clausuras deseratas simulcum universis piscibus in eadem Eseth aut Fok congregatis et existentibus per Danubium transmitti et deflui*), ugyanott új rekesztéket (*aliam novam clausuram*) emeltek, és több mint 1000 aranyforintnyi halat halásztak le; ugyanebben az évben a keresztesek Fok (*Fook*), más néven Bécs nevű halászhelye – amely a Duna egyik mellékága (*ad quandam piscinam seu exitum Danubii Fok alio nomine Beech nuncupatum*) – gátjának keleti felét elpusztították, az összes hálót és az összegyűlt halakat a Dunába engedték (*partem seu medietatem orientalem clausure eiusdem piscine distrahentes, universos sagenas et pisces congregatos per Danubium mittentes*), több mint 50 aranyforintnyi kárt okozva. 1481-ben a keresztesek Kárászfoka (*quandam aliam piscinam seu fook Karaszfoka apellatam*) nevű halászhelyét foglalták el, másoknak továbbadták, akik azokat teljesen lehalászták; az Eset és Kárászfoka halászhelyet a fehérvári káptalan részére elfoglalták és Gerjenhez csatolták.⁷⁵ 1500-ban a fehérvári keresztesek tiltakoztak amiatt, mert a fehérvári káptalan pabari és tolnaszentgyörgyi jobbágysai a keresztesek Egyházasfadd birtoka mellett, a Fok felett lévő rekesztékeket (*clausuras piscium vulgariter rekezth nuncupatas super eadem Fok habitas*) lerombolták, amivel 200 aranyforint kárt okoztak.⁷⁶ 1505-ben fogott bírák ítéleztek a fehérvári keresztes konvent és a fehérvári káptalan között, a Dunából eredő, már korábról is ismert Bécsfok nevű meder illetve patak (*alvei sive rivuli Beechfoka appellati e Danubio ut dicitur egregiens et decurrentis*) ügyében.⁷⁷ 1507-ben a Dunából kiágazó (*ad quandam alveum aque de fluvio Danubii efluentis*) Bécsfok (*Beechfok*) nevű vízfolyáson lévő rekesztéket és halfogó helyet (*quandam clausuram piscium ... alveo in eodem pre[he]nsioni piscium factam et preparatam*) foglalták el, 1000 aranyforint kárt okozva.⁷⁸

Földváron (ma Dunaföldvár) a törökök 1546 és 1590 között a Nagy-Dunáról 300 és 2575 akcse közti összeget, a Kis-Dunáról pedig 1546-ban 1025 akcsét szedtek halketted, továbbá 1562 és 1590 között 319 és 400 akcse közti összeget haltized címen.⁷⁹ 1702-ben Bél Mátyás írta le a dunaföldvári halászok kerítőhálós vizafogását.⁸⁰

Gencsen (helye: Sióagárd–Kőhánys) 1552-ben 200 akcsét fizettek a Sárvízben fogott halak után.⁸¹

Gerézden (helye: Somogyacsa–Gerézdpusztá-Pusztaszentegyház) 1484-ben a veszprémi püspök itteni halastaván (*piscina*) halászó két gerézdi jobbágyát a dömösi prépost derecskei, koppányi és szorosadi népei a vízből kihúzták és megsebesítették.⁸² 1524-ben a Peremartonhoz tartozó falu urbáriumában említik a püspök halászárt (*piscator domini*), aki egész telke után nem volt köteles adót fizetni.⁸³ A halászhely átvészelte a törökkort, a veszprémi püspökség birtokainak 1802-es összeírásában Gerézden említett halászhely bizonyára későközépkori előzményekre tekint vissza.⁸⁴

⁷³ DL 106613. RI

⁷⁴ SZAKÁLY 1998, 158, 160. sz.

⁷⁵ SZAKÁLY 1998, 164. sz.

⁷⁶ DL 106704. CDH

⁷⁷ DL 106744. CDH

⁷⁸ SZAKÁLY 1998, 191–192. sz.

⁷⁹ KÁLDY-NAGY 1985, 255. Ld. még: VASS 1978, 146.

⁸⁰ SZILÁGYI 1995, 108–109.

⁸¹ DÁVID 1982, 275.

⁸² DF 200554.

⁸³ KREDICS – SOLYMOSI 1993, 53.

⁸⁴ PÁKAY 1978, 223. Említi: SIPOS 2013, 25.

Gerjen halastavainak halkettedeit 1576-1577-ben a török kincstári jövedelmek között említik.⁸⁵ Görbőn (helye: Pincehely–Szentkúti-hegy) 1565-ben a Kaposban fogott halak utáni jövedelmet is feltüntették a törökök.⁸⁶

Gyalánt (helye: Kisgyalán–Régi temető, Somogy megye) 1250-ben IV. Béla Albeus ispán fia Korard mesternek adta. A birtok határleírásában szerepel egy nagy halastó (*magnam piscinam*) is.⁸⁷

Gyánton (helye: Tolnanémedi–Gyánti-földek) 1565-ben a Kaposban fogott halak utáni jövedelmet is feltüntették a törökök.⁸⁸

Györgyiben (helye: Mágocs–Kolostori-dűlő, Baranya megye) az 1756-os egyházlátogatási jegyzőkönyv a templom romjai közelében – kétségtelenül középkori eredetű – korábban létesített halastavat említ.⁸⁹

Györke (Györök; helye: Őcsény–Oltovány) halastavának halkettedét és haltizedét a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke említi.⁹⁰

Györköny halastavainak halkettedét és haltizedét a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke évi 700 akcsére tette.⁹¹

Hegyiben (helye: Szedres–Hidja-pusztá) 1552-ben 50 akcsét fizettek a Sárvízben fogott halak után.⁹²

Hidas (Nagyhidas; helynévi nyoma: Szekszárd–Hidas) halastavának jövedelmét a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke említi.⁹³

Hidvégen (helye: Tengelic–Felső-Hidvég) 1552-ben 100 akcsét fizettek a Sárvízben fogott halak után.⁹⁴

Hódoson (helye: Kölesd határában) – egészen pontosan Alsó-Hódoson és Felső-Hódoson is – 1565-ben a Sárvízben fogott halak utáni jövedelmet is feltüntették a törökök.⁹⁵

Kajdacson 1552-ben 200 akcsét fizettek a Sárvízben fogott halak után.⁹⁶ A szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke szerint a Sárvízben folyó halászat évi jövedelme 500 akcse.⁹⁷

Kajmáton (ma Fácánkert–Kajmátpusztá) 1552-ben 100 akcsét fizettek a Sárvízben fogott halak után.⁹⁸

Kesztölcön (helye: Várdomb területén) feküdt egy bizonyos Chem földje, amelyet 1282-ben egy halastóval (*piscina*) együtt a margitszigeti Szűz Mária-egyháznak adományozott.⁹⁹

Koppány (ma Törökkoppány, Somogy megye) 1535 körül keletkezett urbáriuma említi a halastó alatt fekvő kétkerekű malmot, a lakosok kötelesek „a halastóhoz szükségletekről gondoskodni”.¹⁰⁰ Törökkoppány Vass Előd által 1556-ra keltezett török adóösszeírása szerint a halastóból fogott halak után járó halkettedért és a folyón történő halászat után szedett haltizedért 250 akcsét, illetve 4 magyar aranyat szedtek be.¹⁰¹ Talán ugyanez lehetett az a halastó, amelybe egy 1559-es misszilis szerint a koppányi bég belefulladt: halászat során nagy halat fogtak, a bég örömeiben a tóba „szökék” és „megholt az vízben”.¹⁰²

⁸⁵ VELICS – KAMMERER 1890, II. 508.

⁸⁶ DÁVID 1982, 287.

⁸⁷ Hazai 16-18; SZENTPÉTER 924. sz. (DL 1589.)

⁸⁸ DÁVID 1982, 287.

⁸⁹ BRÜSZTLE 1878, III. 615. Említi: TÓTH 2002, 136.

⁹⁰ VASS 1978, 158.

⁹¹ VASS 1978, 159.

⁹² DÁVID 1982, 275.

⁹³ VASS 1978, 158.

⁹⁴ DÁVID 1982, 275.

⁹⁵ DÁVID 1982, 286.

⁹⁶ DÁVID 1982, 275.

⁹⁷ VASS 1978, 159.

⁹⁸ DÁVID 1982, 275.

⁹⁹ RA II/2-3. 3181. sz.

¹⁰⁰ Kammerer: Koppány. 1535 tájáról. U. et C. 35. 1.

¹⁰¹ VASS 1972, 66, 71.

¹⁰² SZALAY 1861; említi: SIPOS 2013, 203.

Kónyiban (ma Nagykónyi) 1563-ban a halastó után 300 akcsét fizettek a töröknek.¹⁰³ A kónyi halastó jövedelme ugyanennyi volt a koppányi szandzsák 1574–1595-es tímár javadalombirtok-jegyzéke szerint.¹⁰⁴

Kölesden 1565-ben a Sárvízben fogott halak utáni jövedelmet is feltüntették a törökök.¹⁰⁵

Lak (helye: Sárpilis–Sár partja) határában, a falutól északra feküdt az az *Olasun* nevű halastó, amelyet 1322-ben a cikádori konvent Laki Salamonnak adott, amiért kesztölci jobbágyaik Salamon vérét ontották; a tavat Salamon rokonai, Salamon és László comesek hagyták a kolostorra.¹⁰⁶ 1381-ben sági és csuportfalvi nemesek megosztottak Laki Péter lányaival a falu birtokrészein, amelyeket részletesen elhatárolták. Ennek során tucatnyi halászhelyet soroltak fel, alfabetikus sorrendben az alábbiakat: Akatafoka, Elővíz, *Ferrekes*, Gyékényes, Kerektó, Kesztlőce, Korlátfoka, Kovácsfoka, Malomszeg, Olaszó, Rigyó és Tekeres, továbbá a Tapolca nevű tavat.¹⁰⁷ A 12 tónév fele (Akota, Elővíz, Kerektó, Kovácsfoka, Malomszeg, Rigyó) ma is megtalálható a sárpilisi határban.¹⁰⁸ 1419-ben Laki Garázda Miklós Laki János fia István birtokrészből, amelyet a királytól új adományként kapott, István özvegyének hitbér és jegyajándék, lányának pedig leánynegyed címén többek között átengedte a halastavak és rekesztékek (*quarta parte utilitatum et proventuum aquae piscinarum clausurarum piscium*) negyedét is.¹⁰⁹ 1450-ban Niczky Benedek és Dersanóczi Gergely mester felosztották Lak birtokot, megállapodásuk szerint a halászhelyek jövedelmeiről kiküldött embereik időszakonként kimutatást vezetnek.¹¹⁰ 1459-ben a titeli káptalan és Niczky Benedek közti vitás ügyben 4-4 öreg laki és kesztölci jobbágymegmutatta a Lak határai között fekvő Sár és a Paptava nevű halászhelyek vagy rekesztékek (*piscaturarum sew clausurarum piscium Saar et Paphthaua vocatarum*) határait.¹¹¹ Lak halkettedét és haltizedét a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke is említi.¹¹²

Madocsa, illetve Partmadocsa (helye: Madocsa határában, a Duna partján) dunai vízfogó helyei gyakran szerepelnek a forrásokban. Egy hamis oklevél szerint I. István 1019-ben a zalavári apátságnak adta Madocsát is a vízfogás jogával (*pro usonibus*).¹¹³ Egy 1037-re (1230 körül) hamisított oklevél szerint I. István a bakonybéli apátságnak szabad halászatot adományozott Madocsán, amelyet tanyának mondanak (*in portu Madasa dedit liberam piscationem que vulgo tania dicitur*).¹¹⁴ 1086-ban a bakonybéli apátság birtokai között felsoroltak egy szabad halászhelyet Madocsa révénél, amit tanyának mondanak (*in portu Modosa e(st) piiscatio libera, quq uulgo d(icitu)r tana.*).¹¹⁵ A veszprémvölgyi apácák 1109-ben átírt alapítólevelében szerepel a madocsai révénél történő vízalászat engedélyezése (*in portu MODOCEA: piscatione(m) husonu(m) ad op(us) monialiu(m) s(an) ce(t)e Marie seruietium; portum MODOCHEA, q(uod) thona uocat(ur) cum descensu ad piscac(i)o(n) em vsonu(m)*).¹¹⁶ A madocsai apátság 1145-re hamisított, 1443-ban átírt adománylevelében Madocsa határjárásában szerepel a Fejértó (*piscinam Feyertho*) és az Apáttava (*piscinam quam Appatthaua appellari fecimus*) halászhely, valamint az I. István által a veszprémvölgyi apácáknak adományozott, tanyának nevezett vízfogó hely (*captura vsonum et aliorum piscium quam Sanctus rex dedit et donavit portum Madoch quae tonya vocatur cum descensu ad piscationem usonum et ad*

¹⁰³ VELICS – KAMMERER 1886, I. 167, 175-176.

¹⁰⁴ VASS 1978, 157.

¹⁰⁵ DÁVID 1982, 287.

¹⁰⁶ KÓFALVI 2006, 67. sz.

¹⁰⁷ FEJÉR IX/6. 249-267; fordítása: SÜMEGI 1997, 417-419. A *Rygou* helynevet Rigó alakban oldja fel: uo. 323. 1. jegyzet.

¹⁰⁸ TMFN 1981, 498: 105/93, 95, 62, 64, 76; 503: 106/139. Ld. még: BALÁZS KOVÁCS 2006, 16-17.

¹⁰⁹ ZsO VII. 621. sz.

¹¹⁰ BÉKEFI 1894, 113-115. (DL 44568.)

¹¹¹ DF 209316.

¹¹² VASS 1978, 158.

¹¹³ RA I/1. 7. sz.

¹¹⁴ RA I/1. 9. sz.; DHA 26. sz.

¹¹⁵ ÁkO 29.

¹¹⁶ Érszegi 1978, 32; ÁkO 36, 39.

opus Monialium Sanctae Mariae servientium in valle Vesprimiensi degentibus); ugyanitt ásványnak mondott árkot is említenek (*fossato quodam hendes haswanya vocatam*).¹¹⁷ 1259-ben IV. Béla a madocsai révi vizahalászóhelyet (*piscaturas usonum in portu Madacha*) Dénes fia Benedek ispán és rokonai, Farkas fiai, Miklós és Dénes ellenében a veszprémvölgyi apácának ítélte.¹¹⁸ 1400-ban a veszprémvölgyi apácák egy évre bérbe adták a madocsai apátnak Madocsa birtokot vagy révet és a tanyának nevezett dunai víza- és más halfogó helyet a hozzá tartozó szállással együtt (*poss-nem sive portum Madacha vocatum et piscinam usonum ac ceterorum piscium vulgariter Thonia dictum ... in fluvio Danubii habitum cum descensu ad piscationem eorundem usonum et aliorum piscium*), továbbá a Madocsa melletti szigetet és 2 királyi ekealja nagyságú szántóföldet bizonyos számú vizáért és más halakért,¹¹⁹ majd októberben ugyanazt Paksi Leusták mesternek egy vizáért és 2 süllőért (*sturio*).¹²⁰ 1411-ben az apácák a tanya nevű vízafogót 2 királyi ekealj földdel egy évre bérbe adták Paksi Lászlónak bizonyos számú vizáért.¹²¹ 1412-ben ismét Paksi Lászlónak adták bérbe egy évre.¹²² 1413-ban és 1417-ben Györkönyi István bérbe vette a veszprémvölgyi apácától Madocsa birtokot vagy révet és a tanyának nevezett dunai vízafogó helyet és más halászóhelyeket (*possessionem sive portum Madacha vocatum et piscinam usonum ac ceterorum piscium vulgariter thonia dictum ... cum descensu ad piscationem eorundem usonum et aliorum piscium spectanti*) egy szigettel és 2 királyi ekealja nagyságú szántófölddel bizonyos számú vizáért és más halakért.¹²³ 1413-ban az apácák Paksi Lászlónak is bérbe adták a Partmadocsához tartozó dunai vízafogó rekesztéket (*clausuram in fluvio Danubii existentem in qua vsones prenderentur*) 2 ekealj földdel.¹²⁴ 1429-ben a fehérvári káptalan egyebek mellett megállapította, hogy a birtok határai között fekszik a Dunán lévő víza és más fal fogására alkalmas tanya (*thonya*) nevű halászóhely és annak szállása a szigettel egyetemben.¹²⁵ 1458-ban a veszprémvölgyi apácák kérésére a madocsai apát ellenében megjárták Partmadocsa birtok, a tanyának (*tonya*) nevezett vízafogó hely (*piscatura usonum vulgo tonya et insula*), egy sziget és szántóföldek határait.¹²⁶ 1459-ben a birtokba a veszprémvölgyi apácákat iktatták 3 új házzal, 2 ekealjnyi földdel, a tanyának (*Thonia*) nevezett vízafogó és más halfogó helyekkel (*piscatura usonum et aliorum piscinum Thonia dicta*) és egy bizonyos szigettel.¹²⁷ Madocsán a törökök 1562 és 1590 között 300 és 500 akcse közti összeget szedtek haltized címén.¹²⁸ Madocsán az apátsághoz tartozó halastó helyét Rómer Flóris említi 1866-ban.¹²⁹

Maré birtok (helye: Magyaregregy–Márévári elágazás) 1433-as felosztása során a László és Gynafi Mihály telkei mellett fekvő halastó (*piscinam prope sessiones eorundem Ladislai et Michaelis*) közös kezelésben maradt.¹³⁰

Mártonfalván (ma Tamási–Martinca) 1565-ben a Kaposban fogott halak utáni jövedelmet is feltüntették a törökök.¹³¹

Mersén (helye: Gölle–Mersi-rét; Somogy m.) 1507-ben Dadai Bodó János a saját Merse és a nyúl-szigeti apácák Merse nevű birtoka között halastavat ásott, amely az apácák területének mintegy fele részére is kiterjedt, a tó az apácák jobbágynak kaszálóiban több mint 1000 aranyforint kárt okozott.¹³²

¹¹⁷ RA I/1. 71. sz.; DL 14.

¹¹⁸ FEJÉR V/1. 321-324; RA I/3. 1214. sz.

¹¹⁹ ZsO II/1. 372. sz.

¹²⁰ ZsO II/1. 553. sz.

¹²¹ ZsO III. 163. sz.

¹²² ZsO III. 2005. sz.

¹²³ ZsO IV. 737. sz.; ZsO VI. 128. sz.

¹²⁴ ZsO IV. 2172. sz.

¹²⁵ DL 12143. RI

¹²⁶ DL 15273. RI

¹²⁷ DL 15408. RI

¹²⁸ KÁLDY-NAGY 1985, 413.

¹²⁹ RÓMER 1876, 29. Említi: CSORBA 1972, 65.

¹³⁰ Z. VIII. 352. sz.

¹³¹ DÁVID 1982, 290.

¹³² SZAKÁLY 1998, 193. sz.

Murga–Schanz Árpád-kori kisvárában Miklós Zsuzsa egyik kutatóárkából egyetlen, pontyhoz tartozó halcsonttöredék került elő, amelyet legközelebb a Sióban foghattak.¹³³

Németiben (ma Tolnanémedi) 1565-ben a Kaposban fogott halak utáni jövedelmet is feltüntették a törökök.¹³⁴

Nyámád (ma Szekszárd–Jámánpuszta) halastavának halkettedét és haltizedét a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke említi.¹³⁵

Nyék (ma Alsónyék) halkettedét és haltizedét a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke említi.¹³⁶ Az itteni jobbágyság 1619-ben évi 8 szárított halat, 1636-ban 12, 1674-ben 26 halat adtak a bátai apátnak.¹³⁷

Ozorán 1552-ben 250 akcsét fizettek a Balaton (azaz a Sió) folyóban fogott halak 1565-ben pedig 610 akcsét a náhije falvaiban a Sióban fogott halak tizede, illetve halkettede után.¹³⁸

Őcsényben 1398-ban egy hatalmaskodás során a Györkei Ipolyiak egy jobbágyot egy nagy halastóba (*ad quandam magnam piscinam*) dobtak.¹³⁹ Halastavainak halkettedét és haltizedét a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke említi.¹⁴⁰

Pabaron (helye azonosítatlan Fadd határában) 1336-ban Paznan fia néhai Pál halastavait Merklinus fia András erőszakkal lehalászta.¹⁴¹ 1389-ben a fehérvári káptalan tolnaszentgyörgyi jobbágysága a fehérvári keresztesek pabari halastavain jogtalanul halásztak.¹⁴² Már említettem azt az 1433-as adatot, amely szerint a Dunán – pontosabban nem részletezett helyen – halászó pabari jobbágyságot ért hatalmaskodás.¹⁴³

Paks jövedelmei között 1565-1566-ban a törökök halvámot, 1566–1567-ben haltizedet is számba vettek.¹⁴⁴

Patlanon (helye: Zomba–Felső-Patlan) Moldoványi József 1824-es leírása szerint „A’ Zombai határnak Patlanyi nevezetű Pusztáján nemzetünk’ rendjebeli szerzeteseknek, a’ Paulinusok Klastromának némelly nyomdoki látszatóság, leginkább a’ halastavak megismerhető (...)”¹⁴⁵ Az első katonai felmérés térképlapja a leírás előtt kb. 40 évvel készült, s bár feltünteti a Patlani-csárdát, közelében tavat nem jelöl.¹⁴⁶ A falut és temploma helyét 2005-ben Ódor János Gáborral azonosítottuk Zombától északkeletre kb. 2 kilométerre, a Patlani-víz keleti oldalán.

Peremartonban (helye: Somogyacs–Peremarton-Pusztatemplom; Somogy megye) 1524-ben a veszprémi püspök kúriájához egy „jó és elég nagy” halastó tartozott, amelynek vize ráadásul egy háromkerekű malmot is meghajtott (*una piscina bona et satis magna, que volvit molendinum trium rotarum*).¹⁴⁷

Pilis (ma Sárpilis) jobbágysága 1636-ban évi 4, 1674-ben 20 hallal adóztak a bátai apátnak.¹⁴⁸

Pincehelyen 1565-ben a Kaposban fogott halak utáni jövedelmet is feltüntették a törökök.¹⁴⁹

Pörboly területén, Debrentei Tamás széki kommandátor birtokán terült el az a két, Vejsz és Hosszúág nevű halastó, amelyeket 1475 körül a kalocsai káptalan báli (ma: Szeremle–Bál) jobbá-

¹³³ GÁL 2004, 247-248.

¹³⁴ DÁVID 1982, 287.

¹³⁵ VASS 1978, 158.

¹³⁶ VASS 1978, 158.

¹³⁷ MOLNÁR 2006, 59, 61-62.

¹³⁸ DÁVID 1982, 275, 289.

¹³⁹ ZsO I. 5144. sz.

¹⁴⁰ VASS 1978, 158.

¹⁴¹ A. XXI. 412. sz.

¹⁴² ÉRSZEGI 1971, 65. sz.

¹⁴³ DL 106376.

¹⁴⁴ VELICS – KAMMERER 1886, I. 196; 1890, II. 360.

¹⁴⁵ MOLDOVÁNYI 1824, 57. Ld. még: GERECZE 1906, 900.

¹⁴⁶ EKF Coll. XII. Sect. 29.

¹⁴⁷ KREDICS – SOLYMOSSI 1993, 67.

¹⁴⁸ MOLNÁR 2006, 61-62.

¹⁴⁹ DÁVID 1982, 287.

gyai erőszakkal lehalásztak, a Vejsz nevű tavat – amely a Dunából nyerte vizét – elzárták, a pörbölyi Holt-Dunából és Dunából kifogott halakat pedig nem engedték Debrentei embereinek elvinni.¹⁵⁰

Ság (helynévi nyoma: Tolna–Sági-rétek) halastavának halkettedeit 1576-1577-ben a török kincstári jövedelmek között említik,¹⁵¹ a tó halkettede és haltizede a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzékében is szerepel.¹⁵²

Simontornyán 1552-ben 1000 akcse haltizedet fizettek a „Kaposban” (pontosabban a Sióban) fogott halak után, 1565-ben pedig 1350 akcsét a település határában fogott halak tizede, illetve a simontornyai náhije halkettede után.¹⁵³ Egy 1690-es leírás szerint a város körül a folyókban és a mocsarakban halásznak, de tó nincs, a halak pedig közepes minőségűek.¹⁵⁴

Szántó (ma Koppányszántó) halkettede és haltizede a koppányi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke szerint 500 akcsét tett ki.¹⁵⁵

Szentmiklós (helye: Szekszárd–Palánk-Szentmiklós) haltizedét a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke említi.¹⁵⁶

Szentpál pálos kolostora (helye: Somogydöröcske–Klószer) mellett, a kolostor platója alatt Guzik Tamás halastóra utaló „*patak-kiszélesedést*” és halastógátat figyelt meg.¹⁵⁷

Szék (ma Bátaszék) halászóhelyeinek jövedelmeit török pénztári naplók említik 1556-ban¹⁵⁸ és 1566-ban.¹⁵⁹ Halastavainak halkettedét és haltizedeit a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke is említi.¹⁶⁰

Szilen (ma Somogyszil, Somogy megye) Buzlai Mózes özvegye, Podmaniczky Anna és Buzlai Miklós fiai 1524-es megegyezése értelmében az özvegy a felső halastavat – gátja lerombolása miatt – a domonkosok következő pünkösdkor Simontornyán tartandó káptalanja számára lehalásztathatja (*piscinam superiorem secus dictam possessionem Zyl habitam ... citra destructionem aggeris eiusdem piscine totaliter piscari facere possit et valeat*).¹⁶¹ Szil 1542-es felosztásakor az egyik birtokos, abonyi Mutnoki Mihály kapta a két halastó közül a jobbat és hasznosabbat, továbbá a haltartónak nevezett haltartó rekeszt (*recluserium piscium ... vulgo Haltharto vocato*). A másik birtokossal, Török Bálint familiárisával, Komorniyk Jánossal Mutnoki megállapodott, hogy közös erővel hasonló haltartót készítenek számára is.¹⁶² A koppányi szandzsák 1546 és 1580 között készült defterei is két tavat említenek Szilen, az Alsó- és a Felső-tavat.¹⁶³ Ma a falu belterületének szélén, a középkori templomtól kb. 400 méterre délkeletre az Attala-Inámi-víz főága és északnyugatról érkező mellékága találkozásánál kb. 300×200 méter alapterületű, V alakú tavat találunk, amely valószínűleg az egykori felső tó helyét jelöli. Az alsó tó helyét ettől kb. 700 méterre délnyugat felé, a patak főágának kiszélesedésénél sejttem, ahol észak felől egykor kisebb mellékág torkolt bele; ezt a helyet a kataszteri térkép Malom rét néven tünteti fel. Egyik tavat sem jelöli sem az első, sem a második katonai felmérés, sem a kataszteri térképek, de még az 1950-es években készült térképek sem.

Szokolyendréd (helye: Nagyszokoly belterületén) 1481-ben Hédervári Miklós familiárisai erőszakkal lehalászták testvére, Imre özvegyének halastavát.¹⁶⁴ Az első katonai felmérés Nagyszokoly

¹⁵⁰ SÜMEGI 1997, 390

¹⁵¹ VELICS – KAMMERER 1890, II. 508.

¹⁵² VASS 1978, 158.

¹⁵³ DÁVID 1982, 273-274, 284-285.

¹⁵⁴ KISS 1938, 97.

¹⁵⁵ VASS 1978, 157.

¹⁵⁶ VASS 1978, 158.

¹⁵⁷ GUZSIK 1986, 15; GUZSIK 2003, 88-89.

¹⁵⁸ VASS 1978, 137.

¹⁵⁹ VELICS – KAMMERER 1890, II. 363.

¹⁶⁰ VASS 1978, 158.

¹⁶¹ C. TÓTH 2000, 125. 109. sz.; Podmaniczky II. 118. sz.

¹⁶² SZAKÁLY 1969, 21; Kammerer: *Zyl* város. 1542. aug. 31.

¹⁶³ ÇOBAN 2005, 10. Köszönöm Dávid Gézának a tanulmány megfelelő részének fordítását.

¹⁶⁴ DL 88649.

kolytól délre, a Gonozdi-patak két ágának összefolyásánál, illetve kissé északabbra, a keleti ágon halastavat jelöl,¹⁶⁵ utóbbi tó ma is létezik. A tavaktól egyaránt kb. 2 kilométerre fekvő Bántava-pusztá, illetve Bántava-dűlő valószínűleg valamelyik, Bántavának nevezett középkori halastóról kapta a nevét, a 17. század második felétől adatolható dűlőnév máig fennmaradt.¹⁶⁶

Temerkényben (helye: KisszékelycSzoros) egy 1518-as adat szerint a simontornyai domonkos kolostor két halastavat (*cum duabus piscinis*) kapott Buzlai Mózeztől.¹⁶⁷ A Kisszékelly északnyugati szélén fekvő, V alakú Barátok tava mellett nemrég azonosított középkori faluhelyet okleveles adatok alapján sikerült azonosítani az elpusztult Temerkény helyével, így feltételezhető, hogy a tó és a szintén a Nagy-árok felduzzasztásával létesített, tőle kb. 300 méterre fekvő mai Csádés-tó lehetett a simontornyai domonkos 'barátok' számára adományozott két halastó.¹⁶⁸

Tengelicen a Sárvízen folyó halászat évi jövedelme 500 akcse volt a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke szerint.¹⁶⁹

Tolnán 1450-ben egy hatalmaskodásról szóló jobbágynévsorban egy Kelemen nevű halászmeister (*magister piscinae*) szerepel.¹⁷⁰ 1469-ben a fehérvári prépost a Tolnavár oppiduma és a fehérvári keresztesek a Fadd birtokuk között fekvő Magló erdeje és szántóföldek miatt folyt korábbi perek után fogott bírákkal elhatárolták Tolnavárt és Faddot. Megegyeztek továbbá, hogy a Duna felé eső határjeltől Tolna és Fadd határai között a mocsaras helyeken minden halastavat, a tavak fokait, amelyeket vejszének neveznek és a halászóhelyeket mindkét fél népei ezután is úgy használják, ahogy eddig.¹⁷¹ A szigetvári várhoz tartozó falvak 1560-as vizsgálata szerint a tolnaiak 1558-ban 2 vizát szolgáltatnak a várnak 10 forint értékben, 1559-ben pedig a vizák fejében 20 forintot adtak.¹⁷² A Tolnán 1573-ban átutazó Stefan Gerlach lelkész a helyiektől egy 14 és egy 16 fontos dunai pontyot vásárolt mindössze 3 magyar krajcárért. „*Vannak harminc fontosak is, kövérek és szélesek, de nem olyan hosszúak. Húsuk és zsírjuk csaknem olyan, mint a disznóé.*” – írta.¹⁷³ Az 1580-as török kanunnáma szerint a Nagy-Dunán fogott halak után tizedet, a Sárvíz és a Duna halastavain fogott halak után pedig kettedet kellett fizetni. Az Alsó-Duna, a Malomtó, a Fejérvíz-foka, az Ágoston és Petri nevű (utóbbi kincstári tulajdonban lévő) halastavak jövedelmét – a Nagy-Duna halbevételével együtt – ekkor 12000 akcsére becsülték. 1580-ban és 1590-ben további három halastavat – név szerint: Marttó, Kalandos, Jász Gergely – említenek templomok alapítványi birtokokként.¹⁷⁴

Tökösszegen (helye azonosítatlan Kölesd, Kajdacs vagy Nagydorog határában) 1552-ben 90 akcsét fizettek a Sárvízben fogott halak után.¹⁷⁵ A szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke szerint a Sárvízben folyó halászat évi jövedelme 500 akcse volt.¹⁷⁶

Től (helye: Gyulaj–Túri-rét) határában, az ágostonos szerzetes-kanonokok prépostságától északkeletre kb. 600 méterre, az északnyugat-délkelet folyásirányú Vörös-víz egy északkeletről érkező, mára kiszáradt, rövid mellékágának torkolat fölött 2014-ben Czövek Attilával 8-10 méter széles, kb. 50 méter hosszú völgyzárógátat azonosítottunk, amely kb. 1-1,5 méterre magasodik ki környezetéből (2-3. kép).¹⁷⁷

¹⁶⁵ EKF Coll. X. Sect. 25.

¹⁶⁶ K. NÉMETH 2002.

¹⁶⁷ MREV IV. 257. CCCIII. sz.; C. TÓTH 2000, 107. sz. Említi: HARSÁNYI 1938, 92.

¹⁶⁸ K. NÉMETH 2013.

¹⁶⁹ VASS 1978, 159.

¹⁷⁰ TIMÁR 1992, 65. Az oklevél eredetijét nem sikerült azonosítanom a megadott oklevélkivonat-gyűjtemény (Diplomatarium Crucigerorum de Alba III. 832.) alapján. A CDH a fehérvári keresztes konvent levéltárából (Q398) egyetlen, Tolnát érintő oklevelet őriz (DL 106520.), ám ebben nem szerepelnek jobbágynévek.

¹⁷¹ DL 36792. RI, DL 106606.

¹⁷² TIMÁR 1989, 284.

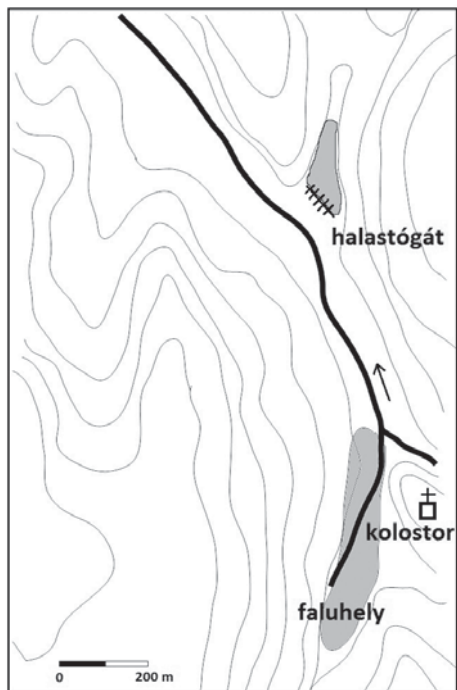
¹⁷³ SZAKÁLY 1992, 99.

¹⁷⁴ SZAKÁLY 1992, 116-117.

¹⁷⁵ DÁVID 1982, 275.

¹⁷⁶ VASS 1978, 159.

¹⁷⁷ Gyulaj–Marczin-kút. A szerző és Czövek Attila terepbejárása, 2014. ápr. 10.

2. kép. A tőli kolostor és a közelében fekvő halastó elhelyezkedése (Gyulaj, Marczin-kút) (a szerző rajza)

Varasd (helye: Bonyhádvarasd–Diós-dűlő) 1193-as határjárásában szerepel egy halászhely (*piscina*), amikor II. Géza özvegye, Eufrozina királyné a székesfehérvári kereszteseknek adományozta a birtokot.¹⁷⁸ Lehet, hogy nem Varasdon fogott halra vonatkozik, de varasdi jobbággyal kapcsolatos az az 1456-as adat, amely szerint az illető Malontára (helye: Szekszárd, Török-sziget) ment ottani szőlőinek művelése végett, de Fejérföldi Sáfár Tamás familiárisa és a szekszárdi apát egy kisbati jobbággya elvette tőle a magával vitt halait.¹⁷⁹

Vetle (ma Dunaszentgyörgy–Vetle) halastavainak halkettéit 1576-1577-ben a török kincstári jövedelmek között említik,¹⁸⁰ a tavak halkettédét és haltizedét a szekszárdi szandzsák 1574 és 1595 közé keltezett tímár javadalom-jegyzéke évi 800 akcsére tette.¹⁸¹

Végül néhány olyan okleveles, illetve régészeti adatot adok közre, amelyek sajnos nem köthetők középkori falunevekhez.

1482-ben a dömösi prépost által építtetett halastóból (*ex piscina per eum constructa*) kiömlő víz (valószínűleg a gát átszakadásával) elpusztította a szentpáli pálosok két malmát és réjtjét.¹⁸² A tó helye sajnos nem azonosítható.

1486-ban két berki (ma Nagyberki, Somogy megye) nemes egy halastavat a rajta álló malmokkal együtt a szentpáli

3. ábra. Középkori halastó gátja Töl kolostora közelében (Gyulaj, Marczin-kút) (Czövek Attila felvétele)

¹⁷⁸ MES I. 127. sz.; ÉRSZEGI 1978, 36; ÁKO 94.

¹⁷⁹ SZAKÁLY 1998, 129. sz.

¹⁸⁰ VELICS – KAMMERER 1890, II. 508.

¹⁸¹ VASS 1978, 159.

¹⁸² DAP II. 435. Említi: SIPOS 2013, 25.

4. kép. Ólom hálónehezékek Bölske, Porong lelőhelyről
(a szerző felvétele)

5. kép. Halas címerrel díszített
pecsénymó Nagykónyi határából
(a szerző felvétele)

kolostornak adott.¹⁸³ Az oklevélből nem derül ki, hogy pontosan hol volt a halastó, berki és pusztakárai (ma Kára, Somogy megye) adományok között szerepel a felsorolásban.

Bölske–Porong lelőhelyen, ismeretlen nevű 15-16. századi falu helyén, a Duna partján számos kisméretű, 1,5-2 cm hosszú, 0,8-0,9 cm átmérőjű, csőszerűen (néha pedig némi átfedéssel palacsintászerűen) összehajtott, ólomlemezkekből készült hálónehezék került elő (4. kép).¹⁸⁴ Legközelebbi, általam ismert párhuzamait Csallány Gábor 1907-ben publikálta a szentesi múzeum anyagából, turbukvas illetve marázsavas megjelöléssel, „*minőket a pendel- és vetőhálók alján használnak*”.¹⁸⁵ A közölt marázsavas újkori darab, a turbukvas korát pedig nem adta meg. Hasonló, csőszerű, turbukvasnak nevezett újkori hálósúlyt Herman Ottó is közölt, amelyet az „ősrégi” turbukkő újkori megfelelőjének tartott.¹⁸⁶

Nagykónyi határából, de közelebből ismeretlen lelőhelyről került elő egy 4 cm átmérőjű, kerek bronz pecsénymó. Közepén három, vízszintes mezőre osztott címerpajzs, a felső és alsó mezőben egy-egy, hátán és hasán is két-két uszonnyal ábrázolt, nyitott szájú, jobbra néző hal, pikkelyeiket 7, illetve 5 függőleges, bemélyedő mezőkből álló sávval ábrázolták. A címerpajzs középső mezője átlós irányú, egymást metsző vonalakból áll. A pecsét középső, kör alakú mezőjében a pajzs három oldalán kanyargós, 6-7 virágban végződő virágdísz látható. A körirat mindkét oldalát körbefutó pontkörös díszítés szegélyezi. A körirat: S[IGILLUM] ANDREE FILII TEB PISCATORI[S] (5. kép).¹⁸⁷ A pecsét az íráskép alapján a 13. század végére keltezhető, tulajdonosáról, a Teb nevű halász András nevű fiáról nem tudunk közelebbit.

A halastavak, halászhelyek idő- és térbeli elterjedése

Az adattárban felsorolt 74, név szerint említett település közül mindössze 23-ra vonatkozik halászattal kapcsolatos – többnyire halászhelyeket (*piscina*) említő – ,1526 előtti írott forrás, további két, településnév nélkül az 1480-as években a szentpáli pálos kolostor kapcsán említett halastó

¹⁸³ GUZSIK 2003, 88. Egyes vélemények szerint a tó Berkiben volt: F. ROMHÁNYI 2010, 88, 148.

¹⁸⁴ Köszönöm Tarczal Jánosnak (Madocsa), hogy a leletekre felhívta a figyelmemet.

¹⁸⁵ CSALLÁNY 1907, 49. V. ábra 6-7.

¹⁸⁶ HERMANN 1887-1888, 163. 44. ábra 8; 166.

¹⁸⁷ Magántulajdonban, találója meghalt.

pedig talán szintén Tolna megyében feketett. A részletes 16. századi török adminisztráció és török kori magyar urbáriumok révén újabb 43 faluról tudjuk meg, hogy lakói halászattal is foglalkoztak, főleg a Sárvíz, a Sió és a Kapos mentén.¹⁸⁸ Négy esetben 18-19. századi leírások utalnak ekkor még látható, halastavakhoz tartozó gátak maradványaira, két helyen pedig régészeti lelet igazolja az egykori halászatot.

A középkori írott források kisebb része származik az Árpád-korból: a 11. században Fadd, a 12. század végéről Varasd, 1250-ből Gyalán, 1282-ből Kesztlőc halászhelyei ismertek. Okleveles adataink a későközépkorban szaporodnak meg. Kiemelendő, hogy főként 15. századi hatalmaskodásoknak köszönhetően egyedül Fadd, illetve Pabar Duna menti fokainak halászatáról csaknem annyit tudhatunk, mint a többi, több mint két tucatnyi helyről együtt véve, hiszen okleveleink leggyakrabban csak a halastavak, halászhelyek létét, esetleg nevét rögzítik, azok pontos fekvésére, a halászat technikai körülményeire csak ritkán szolgáltatnak információt.

18. századi források, határpercek több olyan tavat említenek, amelyek középkori eredetűek is lehetnek. Máté Gábor a Hegyhátról mutatott be több hasonlót: ilyen lehetett a középkori Kéthely közelében, a mai Szalatnak határában a Fekete Berek, az elpusztult Ábel határában (a mai Magyarregy vagy Kisvaszar területén) az Ábeli-tó, Kárász és Szalatnak határán a Szalatnai-tó, Kárász és Köblény között pedig a Bükkösi-tó.¹⁸⁹

A török korhoz időben legközelebb álló, az egész megyét (illetve országot) viszonylag részletesen ábrázoló térkép, az 1780-as években készült első katonai felmérés térképlapjait kellő óvatossággal szintén felhasználhatjuk vizsgálatainkhoz. Több esettanulmány igazolja, hogy egyes térségek vonatkozásában az ekkor ábrázolt utak, csárdák, malmok részben a későközépkori-török kori állapotot rögzítik. Ennek ismeretében vetem fel, hogy a középkori Kecő falu közvetlen közelében – ekkoriban a Tamási és Ozora között húzódó, minden lakott helytől távol fekvő, a *Puszt*a felirat mellett – jelölt, a Tamásiból Ozorára, illetve az Iregből Pincehelyre vezető középkori utak metszéspontjában, a Fürgei-patakon ábrázolt tó középkori halastó lehet, és ugyanez gyanítható a Pincehelytől nyugatra, a Méhes-völgyben egymás alatt *Teiche* felirattal ábrázolt két halastóról, amelyek nemrég – igaz, egyetlen tó formájában – még léteztek.¹⁹⁰

Az alábbiakban felsorolom azokat a középkori településeket, amelyek határából halászatra utaló írott vagy tárgyi emlék ismert. A helységeket aszerint csoportosítottam, hogy melyik nagyobb folyó (Koppány, Kapos, Sió, Sárvíz, Duna) vagy annak mellékveze mentén helyezkedtek el. Gyakran természetesen nem igazolható, hogy a halászat az említett folyóvizeken folyt, ám a legtöbb esetben mégis valószínűsíthető, hogy a halfogás nem a falvak határában ásvott tavakban, hanem a patakok és folyók vizében, illetve a nagyobb vizek kiöntésein történt. Okleveleink a Duna menti ártéri tavak esetében általában kétségtelenné teszik a halfogás helyének és módjának meghatározását és a simontornyai szandzsák defterei is rögzítik, hogy a Sió és Kapos folyókban történő halászat után szedték az adót.

A Kaposba Regöly alatt torkolló **Koppány** folyó mentén feküdt Arcsa, Döröcske, Gerézd, Koppány, Kónyi, Peremarton és Szántó, mellékvezei közül a Baki-víz mellett Bak, a Cserény-kúti-patak mellett Szokolyendréd, a Vörös-víz forrásánál pedig Töl.

A Némedi után a Sió vizét növelő **Kapos** folyó mellett helyezkedett el Bélcs (ma Belecska), Görbő, Gyánt, Mártonfalva, Németi és Pincehely, mellékvezei közül a Kondai-patak Ábrahám, a Hár-sas-berki-patak Gyalán, a Méhész-patak Györgyi, az Attala-Inámi-víz pedig Merse és Szil mellett folyt.

A **Sió** rövid Tolna megyei szakaszán csak Ozorán volt halászhely.

¹⁸⁸ A szekszárdi szandzsákban említett Kánya, Henye és Hillye falvakat nem vettem figyelembe, ezek valószínűleg téves olvasat eredményei. Vö. VASS 1978, 159.

¹⁸⁹ MÁTÉ 2013, 102-103.

¹⁹⁰ EKF Coll. XI. Sect. 27.

A Sió Simontornya után egyesült a *Sárvízzel*, a folyó mentén fekvő települések közül Adács, Agár, Alegres, Apáti (Szedres határa), Bata, Besnyőháza, Bélcs, Bika, Borjád, Decs, Ebes, Ete, Gencs, Hegyi, Hidvég, Hódos, Kajdacs, Kajmát, Kesztlőc, Lak, Nyámád, Nyék (Alsónyék), Őcsény, Pilis, Ság, Simontornya, Szentmiklós, Szék, Tengelic és Tökösszeg halászatáról tudunk. Mellékvizei közül a Hidas-patakba torkolló Patlani-víz mellett feküdt Patlan, a Lajvér-patakba folyó Hutai-patak mentén pedig Apáti. Temerkény tavai a Kisszékelyi-árok felduzzasztásával keletkeztek.

A Sárvíz legjelentősebb mellékvize, a Kelet-Mecsekben eredő és a Sárvízzel Sióagárd alatt egyesülő Völgysegi-patak mentén fekvő falvak közül Bélcsen és Hidason, a mellékvizei közül a Márévári-csörge mentén húzódó Márén és a Varasdi-víz mellett fekvő Varasdon folyt halászat.

A Dunán Bata, Bataató, Bölcske, Fadd, Pabar, Paks, Madocsa és Partmadocsa, Pörboly valamint Tolna határából, továbbá az ismeretlen falunевet rejtő, beszédes nevű Bölcske–Porong lelőhelyről ismert halászzal kapcsolatos adat (a porond vizenyős területből kiemelkedő földhátat, kisebb szigeteket jelent).

Györkönyben valószínűleg nem folyóvizeken, hanem ásott tavakon folyt a halászat.

A Tolna megyei folyóvizek a 18-19. századi vízszabályozások előtt bizonyára kiváló halászteületnek számítottak. Erre vonatkozóan egy témánkkal egykorú forrásunk is akad, a sárközi falvak 1565-ös urbáriumában Eténél a jobbágyság halszolgáltatási kötelezettsége kapcsán a Sárvíz folyóra a halban gazdag jelzőt alkalmazza. Megemlíthetjük Bél Mátyás 18. századi leírásának vonatkozó megjegyzéseit is: a Sárvíz „*pocsolyás vizet szállít, éppen ezért alkalmas a harcsa, ponty, csuka, csík és másnemű halak táplálására*”, a Sió „*halászzal, rákászzal és teknősbékával van hasznára a lakosságnak*”, a Kapos „*nem kevésbé halbő, mint a többiek, a hal azonban, mert mocsaras vízben él, mocsaras illatú és kellemetlen ízű*”.¹⁹¹

A halastavak, halászóhelyek technikai jellemzői

Középkori okleveleink a halászzatra alkalmas helyekre leggyakrabban a *piscina* kifejezést alkalmazzák. Ezek jelenthettek mesterségesen, patakok duzzasztásával vagy a meder szélesítésével kialakított halastavakat, de általában véve mégis inkább halászóhelyeket, amelyeket főként nagyobb folyóink kiöntéseinek alakítottak ki.¹⁹²

Az adattárban csak a *piscina*-kra vonatkozó adatokat gyűjtöttem össze, bár halászzat alkalmasint a *lacum* és *stagnum* névvel jelölt állóvizekben is folyhatott.¹⁹³ Ezek elhagyását indokolja, hogy a Tolna megyei tavak – tehát nem halastavak – közül mindössze az 1470-ben említett faddi *Papafoka* kapcsán említik a halászzati hasznosítást.

Forrásaink általában legfeljebb rövid jelzőkkel illetik a halastavakat, halászóhelyeket, Gyalánon 1250-ben, Őcsényben 1398-ban és Ábrahámon 1524-ben nagy, Faddon 1469-ben és 1471-ben széles, Peremartonban 1524-ben pedig jó és elég nagy tavat említenek. Karbantartás hiányában a tavak feliszapolódtak, tönkrementek: 1516-ban Bak faluban már régi tóhely szerepel egy adománylevelében. A tavak értéke nemcsak nagyságuktól függött, de attól is, hogy rendelkeztek-e vízutánpótlással, vagy időszakosan kiszáradhattak-e.¹⁹⁴ Tolna megyében ezek elkülönítésére a források nem adnak lehetőséget.

A szűkszavú jelzőknél jobban árulkodnak a halastavak megjelenéséről – amelyek példáink esetében kivétel nélkül a dunai fokok által táplált tavak voltak – azok egykori, beszédes magyar nevei. Ezek utalhatnak a tavak méretére (Kistó), alakjára (Kerektó, Tekeres), környezetére (Berek, Kút-völgye, Sár), halászzati módjára (Nagylapt, Kislap), de birtokosára (Apáttava, Paptava, Uraktava) is. Utóbbiakhoz hozzátehetjük a csupán az újkorból adatolt, de kétségtelenül középkori eredetű

¹⁹¹ BÉL 1979, 334-335.

¹⁹² HOLUB 1963, 60; SZILÁGYI 2001, 109-111.

¹⁹³ Ezeket Vizek és vízgazdálkodás a középkori Tolna megyében c. cikksorozatomban harmadik részében tervezem összegyűjteni.

¹⁹⁴ Vö. FERENCZI 2008, 349-350.

iregszemcsei Bántava és kisszékelői Barátok tava helyneveket is. Az Esettvize nevű tavat a Dunából nyíló fok vizének gyenge áramlásáról nevezhették el, a Tapolca nevű tó pedig talán meleg vizű forrás közelében létesült, a Malomszeg közelében bizonyára őrlő berendezés üzemelt. Két furcsa tónév ma már csak tájnyelvi alakokból fejthető meg: a Pesze név bizonyára a Közép-Tisza vidékén kanyargós folyó- és állóvizek nevében előforduló pece szóval azonos, tehát a tó alakjára utal, míg a Rigyó nevében a korhadó nádtorzs és nádszálak miatt nehezen járható vízfelszínre a – Velenicei-tó mellett az újkorban még használt – rigya tájszó rejlik.¹⁹⁵ A rekesztő halászat egyik jellegzetes formájára, a vejszés halászatra a több halászhely nevében is előforduló vejsz(-e) szó utal: a faddi Kútvejsze (*Kwthwezy*, *Kuthwezy*) és a pörbölyi Vejsz.

A tavak, halászhelyek nevei mára jórészt elenyésztek, de a Duna-mente egyes, a középkortól máig részben folyamatos lakosságú településeinek határában ma is él néhány középkori halászhely neve. A Lak 1381-es határjárásában említett 11 ilyen közül 5 neve ma is megvan Alsónyék és főként Sárpilis határában (Akota, Elővíz, Kerekítő, Kovácsfoka, Malomszeg, Rigyó).

A különböző méretű és jellegű vízfolyások más-más halászati módot kívántak. A hálókkel űzött halászat régészeti nyomai a hálónehezékek, de írott adataink alig maradtak fent erről. Bizonyára hálónak kell fordítanunk a Faddon 1438-ban és 1475-ben hatalmaskodás során említett *sagenas* kifejezést.¹⁹⁶ Előbb néhány „hálót vagy gátat” (*sagenas sive prensuras piscium*) áthelyeztek egy másik halászhelyre, illetve megfutamították a hálókát és rekesztékeket (*sagenas et prensuras*) készítő mestereket, utóbb pedig egy halászhelyről az összes hálót és a halakat (*universos sagenas et pisces*) a Dunába engedték. Elképzelhető persze, hogy a szó nem magára a hálóra, hanem a hálóhoz hasonlóan a halak mozgását megakadályozó, épített szerkezetre utal. Kétségtől egyfajta hálóról kapták nevüket a Fadd határában 1424-ben említett Nagylapt és Kislap nevű halászhelyek; a néprajzi szakirodalom szerint a húzott szerszámos halászat egyik, 60-80 méter hosszú és 6-10 méter mély nagyhálójának a neve egyebek mellett laptoló, lapsoló vagy laptúr, amely a 20. században a Dunán is elterjedt volt.¹⁹⁷

Ezzel szemben a rekesztő halászatról – azaz a víz elrekesztéséről – számos oklevél szól, bár régészetileg ez a módszer nem fogható meg. A hálós halászat kisebb folyóvizek ásott és/vagy duzzasztott halastavain lehetett jellemző, rekesztékeket vagy vejszéket pedig főként a Duna-mentére jellemző ártéri tavakon (fokokon, morotvák) használtak. Az úgynevezett kishalászatra jellemző szigony a kisebb és nagyobb vizeken is elterjedt lehetett. Lássuk ezek után az egyes halászati módokra vonatkozó konkrét adatokat.

Ásott medrű, patakok felduzzasztásával létesített halastavakat leginkább a megye belső területein említene. Bizonyosan ilyenek voltak az Ábrahámmon, Gerézden, Koppányban, Szilen, Szokolyendrén, Temerkényben említett tavak. A tavak kisebb része terepen is azonosítható, részben a szerencsésen fennmaradt dűlőneveknek köszönhetően. A mai Iregszemcse határában fekvő Bántava-dűlőnek nevet adó tó, a jelenleg Kisszékelőhehez tartozó Barátok tava és a Somogyszil határában fekvő egyik tó máig használatban van, Szentpál pálos kolostora, valamint a gyulai erdőben azonosított Től falu ágostonos prépostsága közelében mellett pedig a gátak nyomai igazolják a halastavak létezését.

Korabeli forrásokból más területekről ismertek olyan, több tóból álló halastórendszerek, amelyek lehetővé tették a halállomány elkülönítését, illetve a tavak leengedését, kiszáraitását.¹⁹⁸ Hasonlókat nem ismerünk Tolna megyéből, de Szil (ma Somogyszil) határában 1542-ben egy osztozkodás kapcsán két – egy „jobb és hasznosabb”, valamint egy kisebb – halastavat neveznek meg, mellettük

¹⁹⁵ ÚMT III. 580, 738.

¹⁹⁶ Finály Henrik szótára szerint: nagy halászhaló, húzó háló, gyalom, varsa: FINÁLY 1884, passim. Szakály Ferenc ugyanabban a regesztában előbb rekesztéknek, majd hálónak fordította (SZAKÁLY 1998, 101. sz.).

¹⁹⁷ SZILÁGYI 2001, 179.

¹⁹⁸ FERENCZI 2008, 350-351; ZATYKÓ 2011, 402.

pedig egy haltartónak nevezett haltartó rekeszt is felsorolnak, amelyben kétségtelenül a tavakból kifogott halakat tárolták azok feldolgozásáig. Az efféle mesterséges tárolók latin megfelelője, a *vivarium*¹⁹⁹ nem szerepel Tolna megyei vonatkozású forrásokban.

A halászhelyek nem egyszer más vízhasználati haszonvételhez is kapcsolódtak, elsősorban malmokhoz, hiszen az elgátolt tavak vize alkalmas lehetett őrlőberendezések meghajtására is. Gerézden 1524-ben a veszprémi püspök halastavának vize háromkerekű malmot hajtott, ugyanebben az évben egy részint Ábrahám, részint Uga birtok határai között fekvő nagy halastó alatt egy malom is feküdt, amelyet bizonyára szintén a tó vize működtetett. Koppány 1535 körül keletkezett urbáriuma a halastó alatt kétkerekű malmot említ. 1482-ben a dömösi prépost által ismeretlen helyen építettett halastóból kiömlő víz elpusztította a szentpáli pálosok két, hasonlóan meg nem nevezett fekvésű malmát, ami valószínűleg arra utal, hogy a malmok szintén a tó vizének erejét használták fel. Ide kívánczik az az adat is, hogy a Lak birtok határai között 1381-ben felsorolt számos *piscina* egyike az árulkodó Malomszeg nevet viselte.

A Duna menti települések 18-19. századi ártéri gazdálkodását Andrásfalvy Bertalan mutatta be, éppen Tolna és Baranya megyei falvak példáján. Ennek lényegi eleme, hogy a Duna magas vízállásakor a víz – szerinte mesterséges eredetű – fokokon keresztül az ártérbe, azon belül is mélyedésekbe, tavakba folyt, amelyekből rekesztékek vagy gátak segítségével fogták ki a halakat.²⁰⁰ A fokok természetes vagy mesterséges eredete felől megoszlik a kutatók véleménye. Az erről folyó vitát itt nincs mód bemutatni,²⁰¹ ám mivel e tanulmány részben éppen azt a területet is vizsgálja, amelynek későbbi forrásai alapján Andrásfalvy Bertalan megfogalmazta elméletét, néhány szóban érdemes kitérni a kérdésre. Ebből a szempontból perdöntő, hogy említenek-e okleveleink árkokat, amelyek az övzátonyon keresztül összeköthették a folyók medrét az ártérrel. Ilyen adatunk mindössze három van a 15. századból, egy Madocsa, kettő pedig Fadd határából. Az egyik bizonyosan nem a fokokhoz kapcsolódik: 1429-ben egy hatalmaskodás során tolnavári jobbágyok egy faddi halászhelyhez ástak árkot, ezzel minden jövedelmét megsemmisítették. Itt bizonyára egy ártéri tó vizének szándékos elvezetéséről, a tó „lecsapolásáról” van szó. Az 1469-ben Fadd és Tolna határjárásban szereplő Árokhát nevű régi árok már inkább lehetett mesterséges vízterelő árok, a madocsai apátság 1145-re hamisított, 1443-ban átírt adománylevelében Madocsa határjárásában említett, Zalaásványának nevezett, a Dunából kifolyó gázló vagy fok (*vado vulgariter fok dicto Zala asuanya alio nomine Zalakere vocata, a Danubio decurrente*) és a Hendesásványnak mondott árok²⁰² pedig kétségtelenül emberi kéz alkotása volt.

Bár nem minden középkori fokkal kapcsolatosan tudjuk igazolni a halászati haszonvételt, az említett vitás kérdések miatt érdemes röviden bemutatni a középkori Tolna megyei fokokra vonatkozó okleveles adatokat. Fokokat főként a Duna-mentén találunk, bár legkorábbi adataink éppen a Sárvíz mellékéről valók. Középfalu határában 1318-ban említik a Berekfoka nevű vízfolyást (*fluvius*),²⁰³ 1381-ben pedig Lak határjárásában számos halászhelyet sorolnak fel, köztük az *Akathafoka/Akathaszegfoka*, Korlátfoka és Kovácsfoka nevűeket. Fadd forrásbősége a fokok említése kapcsán is szembeszökő: 1424-ben tűnik fel a Bécsfok, amely 1475-ben Fok vagy más néven Bécs néven szerepel, 1505-ben *alveus* vagy *rivulus*, végül 1507-ben a Dunából kiágazó *alveus*. Fadd határában e mellett 1470-ben említik a *Papafoka* nevű tavat (*lacus*), a Hodosfoka és a Sebesfokhegye nevű helyeket (*locus*), 1471-ben meghatározás nélkül a Pálfokát, amit más néven Hodosfokának is hívnak, 1475-ben az *Eseth*, más néven Fok nevű halászhelyet (*piscina*), 1481-ben a Kárászfoka nevű halászhelyet vagy fokot (*piscinam seu fook*), végül pedig 1500-ban a nagy betűvel írt Fokot.

¹⁹⁹ Vö. BELÉNYESY 1953, 162; FERENCZI 2008, 349.

²⁰⁰ ANDRÁSFALVY 1975, 15-19, 159-178; 2007, 31-34, 153-169.

²⁰¹ Erre legújabban: FODOR 2009, 33-34; ZATYKÓ 2011, 402-404. Megjegyzendő, hogy az ártéri gazdálkodás középkori meglétének elfogadására csak legújabban van példa a középkorászok köréből, Vajda Tamás a Dráva-mentén látta bizonyítottan. VAJDA 2001.

²⁰² DL 14.

²⁰³ SZAKÁLY 1998, 2. sz.; A. V. 298-299. sz.

A szintén Duna menti Körtvély határában 1437-ben a Nagyillésfokáról (*Naghyliesfoka*) hallunk,²⁰⁴ Madocsa 1145-re hamisított 1443-as határjárásában pedig a már említett Zalaásványa szerepel fok megnevezéssel is, továbbá feltűnik egy Sajtó- vagy Sajtárfoka nevű patak (*rivulum Saythofoka alio nomine Saytharfoka*) is.²⁰⁵ A Tolnán 1580-ban török forrásokban említett Fejérvíz-foka nevű halastóról nehéz eldönteni, hogy az elpusztult középkori falunak is nevet adó, ma is létező patakról, vagy magáról a településről kapta-e a nevét.²⁰⁶ Amint látható, több fok előtagjában találunk személynevet (Kovácsfoka?, Nagyillésfoka, Pálfoka), ám kérdéses, hogy bennük egyszersmind a fokok készítőit is tisztelhetjük vagy csupán kezelőit, használóit. A többi fok esetében részben gyanítható, hogy a közelükben fekvő földrajzi név neve vonódott át rájuk (pl. Akatha – Akathafoka).

Ha a fokok eredetét forrásaink alapján nem is lehet eldönteni, az a középkori források alapján mindenesetre kétségtelen, hogy a Duna fokain már ekkor is építettek a halak feltartóztatására szolgáló rekesztékeket. Tolna megyében Dunaföldvár és Bata között 1774-ben 217 fokot írtak össze,²⁰⁷ ezek jó része kétségtelenül már a középkorban is létezett.

A rekesztő halászatra – a halászati módok közül egyedüliként – okleveleink leírásai is utalnak, csaknem kivétel nélkül Fadd határából, a 15. századból. A néprajzi szakirodalom a rekesztő halászatnak többféle módját is ismeri: a vizek elrekesztése történhetett rekesszel, szégyével, rekesztőhá-lóval, vejszével és varsával. Forrásaink Tolna megyében ezek közül csak a rekeszek és a vejszék létét erősítik meg, a latin *clausura* szót magyarul egyszer a rekeszt (!), máskor pedig a vejsz kifejezéssel adják vissza: *clausulasque piscium seu lacunas vulgo weysz* (1469), illetve *clausuras piscium vulgariter rekezth nuncupatas* (1500). Mindkét módszer lényege az volt, hogy a folyókat és az árteret összekötő fokot elrekesztették, a tömegesen vonuló halakat ezzel egy adott helyre terelve, ahol már könnyen megfoghatták őket. A rekesz a mederben lécekből, gallyakból, vesszőkből stb. vagy akár földből készített kerítés volt, a vejsz pedig az iszapba levert, nádból font, át nem helyezhető hal-megállító készülék.²⁰⁸

Rekesztékeket nemcsak a Dunán, de kisebb folyókon is létesíthettek: Bélcs falu tartozékai között 1343-ban a Sár folyón lévő halfogó rekesztékeket is felsorolták, 1419-ben pedig ugyanezen a folyón Lak birtok határában említenek ilyeneket.

Okleveleink többször elárulják, hogy a rekesztékek a Duna mellékágain, kiágazásain, vagy más néven fokain létesültek: Fadd határában 1475-ben a Fok vagy más néven Bécs nevű halászhely a Duna mellékágával volt azonos. 1507-ben már az előző két név összevonásával keletkezett Bécsfokot említik, amely a Dunából ágazott s amelyen rekeszték működött. Szintén 1475-ben Pörbölyön a Vejsz nevű halászhely a Dunából kapta a vizét, amelyet egy hatalmaskodás során elzártak, ezzel bizonyára nemcsak a víz folyását gátolták meg, de a halaknak a rekesztékekbe jutását is.

A rekesztő halászat bizonyára nemcsak a forrásaink által alátámasztott helyeken lehetett elterjedt. A Sárköz halászatában a 20. század elején ennek egyik módja, a vejszés halászat számított a legfőbb halászati módnak, mivel ez felelt meg leginkább az itteni vizek „természetének”, ezért Csalog József is csak a véletlennel magyarázta az itteni vejszékre vonatkozó források hiányát.²⁰⁹

Mielőtt a Dunát szabályozták, a folyam egy nagyméretű tokfélének, a vizának adott otthont, amelynek Madocsa határában híres halászhelye – korabeli szóval tanyája – volt. 1109-ben már említik a veszprémi apácák madoccai révénél történő vizahalászati jogát, akik a 15. században már gyakran bérbe adták „*Madocsa birtokot vagy révet és a tanyának nevezett dunai viza- és más halfogó helyet és más halászhelyeket*”. A tanya a középkori Magyarországon nemcsak a folyami

²⁰⁴ DL 13043. RI

²⁰⁵ DL 14.

²⁰⁶ TMFN 1981, 452: 96/110-112.

²⁰⁷ ANDRÁSFALVY 1975, 179.

²⁰⁸ A rekeszekre és a vejszékre részletesen: SZILÁGYI 1995, 98-108, 123-138.

²⁰⁹ CSALOG 1940, 237.

halászhelyeket, de a háló kivetésével kezdődő és bevonásával végződő műveletet is jelentette.²¹⁰ A gyakran említett madocscsi vízfogó hely mellett 1436-ban Bölcske és Paks tartozékai között is felsorolnak vízfogó helyeket. A középkorból főként a Tisza kapcsán említett gerendaszerkezetű halfogó rekesztékek, az úgynevezett szégyék (szégyeházak, szégyejobbágyok stb.) középkori meglétére érdekes módon nincs Tolna megyei adatunk.²¹¹ A madocscsi vízfogóval együtt említett sziget szerepe is jól meghatározható a párhuzamok alapján: a halászat a sziget egyik oldalán, a Duna egyik ágán történt, mialatt a folyam másik ágán biztosított maradt a zavartalan közlekedés.²¹²

A halastavak, halászhelyek birtokosai, halászhelyei, jogi kérdések

A halászati jog az egyes földbirtokokhoz tartozó jog volt, a birtok tartozékának számított, ha egy birtok több birtokos kezén volt, akkor a halászati jogot közösen birtokolták.²¹³ Kiváló példa erre a fehérvári prépost és a fehérvári keresztesek 1469-es megegyezése, amely szerint birtokaik, Tolna és Fadd határai között a halászhelyeket mindkét fél népei ezután is úgy használják, ahogy eddig. A hálós- és a rekesztő halászatot jogilag megkülönböztette, hogy előbbi esetében egy vízszakasz halászati jogára volt szükség, míg utóbbinál nemcsak a jognak, hanem magának a halfogásra szolgáló, állandó jelleggel létesített szerkezetnek, a rekesztéknek a tulajdonjogára is.²¹⁴

A halastavak, halászhelyek birtokosai forrásaink szerint túlnyomó részben egyházi testületek voltak, ami nem is meglepő a böjti étkezési előírások ismeretében. Legkorábbi adataink is ezt bizonyítják: Faddon 1082-ben a veszprémi káptalan, 1211-ben a tihanyi bencés apátság, 1215-ben a fehérvári keresztesek tavait, halászeit vagy halászhelyeit említik, de utóbbiak 1193-ban Varasdon is rendelkeztek *piscina*-val. A szerzetesi közösségek gyakran kolostoruk közeléből szereztek be a halat: az ábrahámci ciszterciek 1524-ben saját falujukban, a cikádoriak 1322-ben a közeli Lakon és 1475 körül Pörbölön rendelkeztek halastóval, a simontornyai domonkosok a két faluval arrébb fekvő Temerkényben kaptak két tavat 1518-ban, de halastavak gátjai ma is felfedezhetők Szentpál pálos és Tölgyes kolostora közelében. A veszprémi püspöknek peremartoni uradalmi központjában és a szomszédos Gerézden is volt halastava, a vránai perjelnek pedig a szintén Koppány menti Arcsán. A veszprémi apácák partmadocscsi, vagy a pécsváradi apátság bátatói halászhelyei bérbe adásuk révén inkább jövedelemforrást jelentettek. Halastavak nemesek kezén is lehettek: Bács és Lak helyi nemesei, de a nagyobb birtokkal rendelkező Buzsákiak (Szil, Temerkény), Héderváriak (Bak, Szokolyendréd) és Paksiak (Bölcske vagy Paks) is rendelkeztek ilyenekkel.

A halászatot végzők személyére csak kevés forrás utal. Halászokat mindössze néhányszor említenek: 1082-ben Faddon 8 *mansio* halászt, 1438-ban ugyanitt hálókat és rekesztékeket készítő halázmestereket, 1450-ben Tolnán halázmestert, végül 1524-ben Gerézdi falu urbáriuma a veszprémi püspök itteni halászáit. E néhány adaton túl csak jobbágyokról hallunk, akik – nyilván alkalmasszerűen – halászattal foglalkoztak: 1413-ban és 1415-ben is faddi jobbágyokat ért támadás, miközben a Dunában, illetve a *Bechen* folyóban halásztak. A faddi adatok kapcsán érdemes felhívni a figyelmet a halázmesterek és a halászatot végző jobbágyok megkülönböztetésére. A faddi dunai halászat e kettősége kiválóan párhuzamba állítható recens néprajzi példákkal, amelyekből tudjuk, hogy a vejszés halászati mód esetében szakértelem csupán maguknak a vejszéseknek a felállításához kellett, míg a halak összegyűjtése a vejszékből már nem igényelt különösebb szaktudást.²¹⁵ Érdekes továbbá az a Tolna(vár) jobbágyneveinek vizsgálata kapcsán tett megállapítás, hogy a vízzel kapcsolatos családnevek szinte teljesen hiányoznak (Halász családnév a 472 név között egyszer sem fordul

²¹⁰ BELÉNYESY 1953, 151.

²¹¹ A szégyékre részletesen: SZILÁGYI 1995, 108–116. Az újkorban szégye nélkül, kerítőhálósokkal is fogtak vizákat.

²¹² Vö. BELÉNYESY 1953, 156–157.

²¹³ DEGRÉ 1939.

²¹⁴ BELÉNYESY 1953, 154.

²¹⁵ SZILÁGYI 1995, 125, 130.

elő!).²¹⁶ Nem teljes körű saját gyűjtésem a megye más települései kapcsán is megerősíti e megfigyelést. A családnevek kapcsán érdemes felfigyelni az újkori forrásból ismert tómaster tisztségnév középkori családnévként jelentkező alakjára, amely a tisztség középkori létezését igazolja: 1431-ben a bátai apát egy bátai jobbágycsoporthoz hívták így (*Thomester*).²¹⁷ Andrásfalvy Bertalan megfogalmazása szerint a tómaster „a halászás, a fokok vágásának, karbantartásának, rekeszek készítésének és mindenféle halászati munkának szakértője és irányítója volt. Ő vezette a halászatokat, irányította egy-egy tó lehalasztását, a generális halászatot, nagy, több ember együttműködését kívánó hálókkel.”²¹⁸

A halászat jövedelmezőségére csak a hatalmaskodások során okozott – néha kétségtelenül túlzottnak tűnő – károsszegekből következtethetünk. 1438-ban Faddon rekesztékek áthelyezésével, egy halászhely elfoglalásával és a háló- illetve rekesztékkészítő mesterek elűzésével a tolnaváriak több mint 300 forint kárt okoztak, 1475-ben ugyanők ugyanott szintén egy faddi halászhelyen erőszakkal több mint 1000 aranyforintnyi halat halásztak le, egy másik hely rekesztékének felét elpusztítva, a halakat a Dunába engedve több mint 50 aranyforintnyi kárt okozva. Utóbbi helyet 1507-ben el is foglalták, a kárt ekkor 1000 aranyforintra tették. A halak értéke kapcsán ezeken túl csak a faddiak által a földesuruknak nagybőjtire adandó 300 dénár értékű tokhalat említhetjük meg.

A halászott halak fajtái

A halászott halak fajtáiról igen keveset tudunk. Egyedül a vizák halászatát említik név szerint, a középkorban Partmadocsa és Bölcske vagy Paks határában, majd a törökkor kezdetén Etén, a 18. század legelején pedig Dunaföldváron is halászták őket.²¹⁹ A hatalmas tolnai pontyokról egy 1573-as útleírás emlékezik meg, kecségét Decs 1619-es urbáriumában említ, 1690-ben Ete kapcsán a Sárvízről azt írják, hogy egyetlen értékesebb hala a csuka volt.

Itt említek meg egy kérdéses adatot is: 1400-ban a veszprémi apácák bérbe adták madocsai vizafogójukat egy vizáért és – a Zsigmondkori oklevéltár fordítása szerint – két süllőért. Az utóbbira használt *sturio* szó magyar alakja egy Tolna megyei vonatkozású oklevélben is feltűnik: 1419-ben a faddiaknak egy toknak nevezett *sturio*-t kellett ajándékba adniuk földesuruknak, tehát ebben az esetben inkább valamilyen, a vizától eltérő tokfélére, feltehetően a közönséges tokra (*Acipenser sturio*) kell gondolnunk (a süllő ellenben a sügérfélék /Percidae/ családjába tartozó halfaj).

A halászat tárgyi emlékei

A halászatra utaló, szórványként előkerült leleteket (halcsontok, horgok, hálónéhezékek) nem gyűjtöttem össze a szekszárdi múzeum régi anyagából, de néhány kiemelkedő leletet bemutatok.

A halászzal kapcsolatos régészeti anyag hat csoportba sorolható, közülük az egyik nem tárgyi anyagot, hanem tájrégészeti adatokat jelent. Megtalálhatók a szigonyos halászat (1.), a horgászat (2.) a hálós halászat (3.), emlékei, vannak archeozoológiai leletek (4.), valamint néhány egyéb tárgy (5.), végül pedig néhány halastógát (6.). Érdekes ellentmondás, hogy a Duna menti rekesztő halászatot régészeti szempontból egyelőre nem tudjuk igazolni, bár forrásokból éppen ezt a halászati mód adatolható a legjobban. Ezt a rekesztékek romlandó anyaga mellett a vízszabályozás nagyfokú tájtalakító hatásának és a fokok feltöltődésének számlájára írhatjuk.

1. Az egyik legősibb halfogási mód a szigonyos halászat. Háromágú szigony került elő Alegres falu helyéről.

2. Horog Ete mezőváros területén került elő, egyéb lelőhelyről egyelőre nem ismert. Ez is alátámasztani látszik Szilágyi Miklós véleményét, amely szerint a horgos halászat 19-20. századi nép-

²¹⁶ TIMÁR 1992, 63.

²¹⁷ Zichy VIII. 315. sz.

²¹⁸ ANDRÁSFALVY 2007, 198.

²¹⁹ SZILÁGYI 1995, 108. Bár középkori adataink az alábbi helyekről nem maradtak fent, de 19. századi közepi adatok szerint ekkor még Bátán, Öcsényben, Pakson és Tolnán is halásztak vizát. FÉNYES 1847, II. 46.

szerűségét nem vetíthetjük vissza kellő óvatosság nélkül a korábbi időszakokra; idézett 17. századi adatai szerint ezt a halfogási módot a csekélyebb értékű halászóvizekkel kapcsolatosan emlegetik forrásaink.²²⁰

3. A hálónak a víz mélyén tartására szolgáló hálónehezékek minden korszak jellemző tárgyai. Agyagból égetett, lapos, kerek hálónehezékek ismertek Bátáról, agyag hálónehezékek kerültek elő Etén is, a szakirodalomból alig ismert ólom hálósúlyok pedig Bölcse–Porong lelőhelyről.²²¹

4. Archeozoológiai adatokkal alig rendelkezünk, mindenesetre a megye középkori lelőhelyeinek feldolgozott állatsont-anyagában rendre előfordulnak halcsontok is (Murga–Schanz; Sárszentlőrinc–Birkajárás). Az utóbbi helyen kimutatott vízféle csontja jelzi, hogy az esetleges későbbi feldolgozások még viszonylag kis minta esetén is tartogathatnak különlegességeket.

5. Az egyéb leletek közé egy halász pecsétnyomója tartozik, amelynek címerében két halat is ábrázoltak.

6. Völgyek elzárásával létesített halastavakat gátjaik révén Gyulaj–Marczin-kút és Somogydöröcske–Klósztér lelőhelyen sikerült megfigyelni. Ide sorolhatók azok a tavak is, amelyek lényegében máig megmaradtak, tehát nemcsak gátjuk, hanem medrük egy része is bizonyára középkori helyén van (Kisszékely–Barátok tava). Mindhárom felsorolt tó mellesleg kolostorok közelében létesült.

²²⁰ SZILÁGYI 1995, 205-206.

²²¹ Czövek Attila közlése szerint fémdetektoros kutatás során főleg a Duna-mentén számos középkori faluhelyen kerülnek elő ehhez hasonló ólomnehezékek.

IRODALOMJEGYZÉK

- A.
 ANDRÁSFALVY 2007
 ÁKO
 BALÁZS KOVÁCS 2006
 BARTAL 1941
 BARTOSIEWICZ 2002
 BÁRTFAI SZABÓ 1938
 BELÉNYESY 1953
 BÉKEFI 1894
 BÉL 1979
 BRÜSZTLE 1878
 C. TÓTH 2000
 CDH
 ÇOBAN 2005
 CSALLÁNY 1907
 CSALOG 1940
 CSALOGOVITS 1935
 CSÁNKI 1897
 CSORBA 1972
 DANIS 2005
 DAP II.
 DÁVID 1982
 DEGRÉ 1939
- Anjou-kori oklevéltár. I–XXXVIII.* Fundavit Julius Kristó. Bp–Szeged. 1990–2014.
 ANDRÁSFALVY Bertalan, *A Duna mente népének ártéri gazdálkodása. Ártéri gazdálkodás Tolna és Baranya megyében az ármentesítési munkák befejezése előtt.* Bp. 2007.
 Árpád-kori oklevelek. Szerk. Soóki Andrea. Bp. 1997.
 BALÁZS KOVÁCS Sándor, *Fejezetek Sárpilis történetéből.* H. n., 2006.
 BARTAL Aurél, *Fadd monográfiája.* Fadd 1941.
 BARTOSIEWICZ László, *Állatmaradványok Sárszentlőrinc - Birkajárás középkori földvárából.* WMMÉ 24 (2002) 197-207.
 BÁRTFAI SZABÓ László, *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig.* Bp. 1938.
 BELÉNYESY Márta, *A halászat a XIV. században.* Ethnographia 64 (1953) 148-165.
 BÉKEFI Remig, *A czikádori apátság története.* Pécs 1894.
 BÉL Mátyás, *Notitia Hungariae Novae Historico Geographica c. művéből Tolna vármegye leírása.* Ford. Kun Lajos. TTMT 9 (1979) 327-364.
 BRÜSZTLE, Josephus, *Recensio universi cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis. III. Quinque-Ecclesiis* 1878.
 C. TÓTH Norbert, *Források Simontornya középkori történetéhez.* Levéltári Közlemények 71 (2000) 93-137.
Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiadás (DL-DF 5.1) 2009.
 ÇOBAN, Erdal, *Kopan Sancağı'nin (Macaristan) 16. Yüzyıldaki ekonomik gelişmesi üzerine.* <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/895/> (2014. szept. 11.)
 CSALLÁNY Gábor, *Hálósúlyok a szentesi múzeumban.* NÉrt 8 (1907) 44-49.
 CSALOG József, *A tolnamegyei Sárköz népi halászata.* NÉrt 32 (1940) 233-249.
 CSALOGOVITS József, *Népi építkezés emlékei a tolnamegyei Sárközben.* NÉrt 27 (1935) 1-10.
 CSÁNKI Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III.* Bp. 1897.
 CSORBA Csaba, *A Sárvíz mente településtörténete a X–XVII. században.* TTMT 3 (1972) 49-91.
 DANIS György, *A régi Fadd.* Fadd 2005.
Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai. 2. füzet. N-Sz. Gyűjt. Gyéressy Béla. Bp. 1976. (Az MTA Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai 13.)
 DÁVID Géza, *A simontornyai szandzsák a 16. században.* Bp. 1982.
 DEGRÉ Alajos, *Magyar halászati jog a középkorban.* Bp. 1939.

DRESKA 2007	DRESKA Gábor: <i>A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára I. (1244-1398)</i> . Győr 2007. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 6.)
EKF	<i>Az első katonai felmérés: a Magyar Királyság teljes területe 965 nagyfelbontású színes térképszelvényen, 1782-1785</i> . DVD-ROM. Közreműködött Jankó Annamária – Oross András. Bp. 2004.
ÉRSZEGI 1971	ÉRSZEGI Géza, <i>Fejér megyére vonatkozó oklevelek a székesfehérvári keresztes konvent magán levéltárában, 1193-1542</i> . Fejér Megyei Történeti Évkönyv 5 (1971) 177-264.
ÉRSZEGI 1978	ÉRSZEGI Géza, <i>A középkor. Tolna megye a honfoglalástól a mohácsi csatáig</i> . In: <i>Évszázadokon át. Tolna megye történetének olvasókönyve</i> . I. Szerk. K. Balog János. Szekszárd 1978, 9-97.
FEJÉR	FEJÉR György, <i>Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I-XI</i> . Buda 1829–1844.
FERENCZI 2008	FERENCZI László, <i>Vízgazdálkodás a középkori Magyarországon</i> . In: <i>Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon. Gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet</i> . Szerk. Kubinyi András – Laszlovszky József – Szabó Péter. Bp. 2008, 341-361.
FINÁLY 1884	FINÁLY Henrik: <i>A latin nyelv szótára</i> . Bp. 1884.
FODOR 2009	FODOR Zoltán, <i>Fokok a magyarországi Tisza-szakaszon az átfogó szabályozás előtt</i> . In: <i>Antropogén ökológiai változások a Kárpát-medencében</i> . Szerk. Andrásfalvy Bertalan – Vargyas Gábor. Bp. 2009, 33-48.
F. ROMHÁNYI 2010	F. ROMHÁNYI Beatrix, <i>„A lelkiek a földiek nélkül nem tarthatók fenn...” Pálos gazdálkodás a középkorban</i> . Bp. 2010.
GÁL 2004	GÁL Erika, <i>Murga–Schanz 13. századi földvár állatcsontleletei</i> . WMMÉ 26 (2004)
GERECZE 1906	GERECZE Péter., <i>A műemlékek helyrajzi irodalma</i> . Bp. 1906. (Magyarország műemlékei 2.)
GUZSIK 1986	GUZSIK Tamás, <i>Eltűntnek hitt pálos építészet Somogy megyében</i> . SMM 17 (1986) 5-26.
GUZSIK 2003	GUZSIK Tamás, <i>A pálos rend építészete a középkori Magyarországon</i> . Bp. 2003.
HARSÁNYI 1938	HARSÁNYI András, <i>A domokosrend Magyarországon a reformáció előtt</i> . Debrecen 1938.
Hazai	<i>Hazai oklevéltár 1234-1536</i> . Szerk. Nagy Imre – Deák Farkas – Nagy Gyula. Bp. 1879.
HO	<i>Hazai okmánytár. IV</i> . Szerk. Nagy Imre – Páur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső. Győr 1867.
HERMAN 1887–1888	HERMAN Ottó, <i>A magyar halászat könyve. I-II</i> . Bp. 1887–1888.
HOLUB 1960	HOLUB József, <i>Ete város története (Adalékok a Tolna megyei Sárköz település- és gazdaságtörténetéhez)</i> . Bp. 1960. (Klny. a Történeti Statisztikai Közlemények 1958. évi 3-4. számából)
HOLUB 1963	HOLUB József, <i>Zala megye középkori vízrajza</i> . Zalaegerszeg 1963. (A Göcseji Múzeum Közleményei 23.)

KÁLDY-NAGY 1985	KÁLDY-NAGY Gyula, <i>A budai szandzsák 1546-1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok.</i> Bp. 1985. (Pest megye múltjából 6.)
KISS 1938	KISS István, <i>Simontornya krónikája.</i> Simontornya 1938.
KISS 1998	KISS Lajos, <i>Földrajzi nevek etimológiai szótára. I-II.</i> Bp. 1998.
K. NÉMETH 2002	K. NÉMETH András, <i>Bántava. Egy Tolna megyei dűlőnév középkori eredetéről.</i> Magyar Nyelvőr 126 (2002) 500-502.
K. NÉMETH 2011	K. NÉMETH András, <i>A középkori Tolna megye templomai.</i> Pécs 2011.
K. NÉMETH 2013	K. NÉMETH András, <i>Barátok tava. Tájrégészeti és történeti adatok egy helynév eredetéhez.</i> Archaeológiai Értesítő 138 (2013) 367-374.
KÖFALVI 2006	KÖFALVI Tamás, <i>A pécsváradi konvent hiteleshelyi oklevéltára 1254-1526.</i> Szeged 2006.
KREDICS – SOLYMOSI 1993	KREDICS László – SOLYMOSI László, <i>A veszprémi püspökség 1524. évi urbárium.</i> Bp. 1993. (Új Történelmi Tár 4.)
KUMOROVITZ 1953	KUMOROVITZ Lajos Bernát, <i>Veszprémi regeszták 1301–1387.</i> Bp. 1953.
MÁTÉ 2013	MÁTÉ Gábor, <i>A Mecsek-vidék tájtörténete. Táj és ember viszonyának változása háromszáz év tükrében.</i> PhD disszertáció. Pécsi Tudományegyetem. Pécs 2013.
MES I.	<i>Monumenta ecclesiae Strigoniensis. III.</i> Ed. Dedek Crescens, Ludovicus. Strigonii 1924.
MEV	<i>Monumenta ecclesiae Vesprimiensis. 1437-1464. A Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltári középkori oklevelei.</i> Szerk. Dreska Gábor – Karlinszky Balázs. Veszprém 2014. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 25.)
MIKLÓS – VIZI 2013	MIKLÓS Zsuzsa – VIZI Márta, <i>Ete. Egy elpusztult középkori mezőváros Tolna megyében.</i> Szekszárd 2013.
MOLDOVÁNYI 1824	MOLDOVÁNYI József, <i>Tolna Vármegye Geographiai, Statisztikai, és Topographiai esmértetése.</i> Tudományos Gyűjtemény 1824, X. 40-75.
MOLNÁR 2006	MOLNÁR Antal, <i>A bátai apátság és népei a török korban.</i> Bp. 2006. (METEM Könyvek 56.)
MonRust	FEKETE NAGY, Antonius – KENÉZ, Victor – SOLYMOSI, Ladislus – ÉRSZEGI, Geysa, <i>Monumenta Rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV.</i> Bp. 1979.
MREV	<i>Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára. I–IV.</i> Közrebocsájtja a Római Magyar Történeti Intézet. Bp. 1896–1908.
PÁKAY 1978	PÁKAY Zsolt, <i>A veszprémi püspökség uradalmainak összeírása 1802-ből.</i> Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 13 (1978) 217-247.
Podmaniczky	LUKINICH Imre, <i>A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára. II.</i> Bp. 1939.
RA	<i>Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I/1.</i> Szerk. Szentpétery Imre. Bp. 1923.

RÓMER 1876	RÓMER Flóris., <i>Román- és átmenetkori építmények hazánk területén (Szemelvények jegyzőkönyveimből)</i> . Archaeológiai Közlemények 10 (1876) 1-61.
SIPOS 2013	SIPOS Imre, <i>Törökkoppány monográfiája</i> . Miklósi – Törökkoppány 2013
SÜMEGI 1993	SÜMEGI József, <i>Báta a középkori és törökkori forrásokban</i> . In: Báta évszázadai. Emlékkönyv a bátai apátság alapításának 900 éves évfordulójára. Szerk. Kápolnás Mária. Báta 1993, 13-126.
SÜMEGI 1997	SÜMEGI József, <i>Bátaszék és környéke a középkorban</i> . In: Bátaszék története a kezdetektől 1539-ig. Szerk. Dobos Gyula. H. n. 1997, 76-428. (Bátaszék monográfiája 1.)
SÜMEGI 1999	SÜMEGI József, <i>Középkori kö emlékek Bátáról (Adatok a bátai szent vér kultusz eredetéhez)</i> . WMMÉ 21 (1999) 197-206.
SZABÓ 2010a	SZABÓ Géza, <i>A dombóvári régészeti kutatások és a környék története az őskorban</i> . In: Városunk Dombóvár a kezdetektől napjainkig. Szerk. Pap Norbert. Dombóvár 2010, 52-79.
SZABÓ 2010b	SZABÓ Géza, <i>Dombóvár, Köztársaság utca (Kiskondai-patak K-i oldala)</i> . RKM 2009 (2010) 189-192.
SZAKÁLY 1969	SZAKÁLY Ferenc, <i>Tolna megye negyven esztendeje a mohácsi csata után (1526-1566)</i> . TTMT 2 (1969) 5-85.
SZAKÁLY 1992	SZAKÁLY Ferenc, <i>A mohácsi csatától a szatmári békekötésig 1526-1711</i> . In: Tolna mezőváros monográfiája. Szerk. Glósz József – V. Kápolnás Mária. Tolna 1992, 91-174.
SZAKÁLY 1998	SZAKÁLY Ferenc, <i>Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt. 1314-1525</i> . Szekszárd 1998.
SZALAY 1861	SZALAY Ágoston, <i>Négyszáz magyar levél a XVI. századból. 1504-1560</i> . Pest 1861. (Magyar levelestár 1.)
SZILÁGYI 1995	SZILÁGYI Miklós, <i>A tiszai halászat. Az eszközök és fogási módok történeti változásai</i> . Bp. 1995. (Néprajzi Tanulmányok)
SZILÁGYI 2001	SZILÁGYI Miklós, <i>Halászat</i> . In: Magyar Néprajz II. Gazdálkodás. Főszerk. Paládi-Kovács Attila. Bp. 2001, 104-191.
TIMÁR 1989	TIMÁR György, <i>Királyi Sziget. Szigetvár várgazdaságának iratai 1546-1565</i> . Pécs 1989. (Baranya török kori forrásai I.)
TIMÁR 1992	TIMÁR György, <i>Tolnavár Mohács előtt</i> . In: Tolna mezőváros monográfiája. Szerk. Glósz József – V. Kápolnás Mária. Tolna 1992, 39-90.
TMFN 1981	<i>Tolna megye földrajzi nevei</i> . Szerk. Végh József – Ördög Ferenc – Papp László. Bp. 1981.
TÓTH 2002	TÓTH Boglárka, <i>A középkori Györgyi és ferences kolostorának azonosítása</i> . WMMÉ 24 (2002) 133-145.
ÚMT IV.	<i>Új magyar tájszótár IV. N–S. B.</i> Főszerk Lőrinczy Éva. Bp. 2002.
VAJDA 2001	VAJDA Tamás, <i>Adatok a Dráva-menti középkori fokgazdálkodásról</i> . In: Tanulmányok a középkorról. A II. Medievalisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2001. április 3.) előadásai. Szerk. Weisz Boglárka – Balogh László – Szarka József. Szeged 2001, 125-137.
VASS 1972	VASS Előd, <i>Törökkoppány 1556. évi első török adóösszeírása</i> . SMM 3 (1972) 57-73.

VASS 1978	VASS Előd, <i>A törökkor</i> . Tolna megye a mohácsi csatától a török kiveréséig. In: <i>Évszázadokon át</i> . Tolna megye történetének olvasókönyve. I. Szerk. K. Balog János. Szekszárd 1978, 99-199.
VELICS – KAMMERER 1886–1890	VELICS Antal – KAMMERER Ernő, <i>Magyarországi török kincstári defterek. I-II</i> . Bp. 1886–1890.
ZATYKÓ 2011	ZATYKÓ, Csilla, <i>Aspects of fishing in medieval Hungary</i> . In: <i>Processing, Storage, Distribution of Food. Food in the Medieval Rural Environment</i> . Eds. Klapste, Jan – Sommer, Petr. Brepolis 2011, 399-408. (Ruralia VIII.)
Zichy	<i>A zichi és vászonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára. I–XII</i> . Szerk. Nagy Imre – Nagy Iván – Véghely Dezső – Kammerer Ernő – Lukcsics Pál. Pest–Bp. 1871–1931.
ZsO	<i>Zsigmondkori oklevéltár. I-II/1-2</i> . Összeállította Mályusz Elemér. Bp. 1951-1958; <i>III-VII</i> . Mályusz Elemér kéziratát kieg. és szerk. Borsa Iván. Bp. 1993-2001; Borsa Iván – C. Tóth Norbert: <i>VIII-IX</i> . Bp. 2003-2004; C. Tóth Norbert: <i>X</i> . Bp. 2007; <i>XI</i> . Közzéteszi Neumann Tibor – C. Tóth Norbert. Bp. 2009; C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint: <i>XII</i> . Bp. 2013.

RÖVIDÍTÉSEK

DF	MNL U Diplomatikai fényképgyűjtemény (Mohács előtti gyűjtemény)
DL	MNL Q Diplomatikai levéltár
Kammerer	TML XIV/6. Kammerer Ernő hagyatéka, adatfeltáró cédulakatalógus
MNL	Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest
NÉrt	Néprajzi Értesítő, Bp.
RI	MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet topográfiai csoport Tolna megyére vonatkozó oklevélgyűjtése
SMM	Somogy megye múltjából, Levéltári Évkönyv, Kaposvár
TTMT	Tanulmányok Tolna megye történetéből, Szekszárd

Vizek és vízgazdálkodás a középkori Tolna megyében

II. Halászat

Tanulmányom a középkori Tolna megye vízgazdálkodását bemutató cikksorozat második részeként a halászat emlékeivel foglalkozik, írott és régészeti források alapján.

Az adattárban felsorolt 74, név szerint említett település közül mindössze 23-ra vonatkozik halászattal kapcsolatos 1526 előtti írott forrás, a 16. századi török adminisztráció és törökkori magyar urbáriumok révén újabb 43 faluról tudjuk meg, hogy lakói halászattal is foglalkoztak, főleg a Sárvíz, a Sió és a Kapos mentén. Négy esetben 18-19. századi leírások utalnak ekkor még látható, halastavakhoz tartozó gátak maradványaira, két helyen pedig régészeti lelet igazolja az egykori halászatot.

A Duna-mentén jórészt a folyó természetes eredetű kiöntésein, fokain létesítették a halászóhelyeket, nevükben is gyakran felbukkan a -fok utótag. Két, különösen jól adatolt területet, Fadd és Sárpilis környékét külön is érdemes kiemelni. A Lak 1381-es határjárásában említett 11 halastó közül 5 neve ma is él Alsónyék és Sárpilis határában. Faddon különböző hatalmaskodások során gyakran feltűnnek az itteni foktavak és halászóhelyek, 1469-ben egyetlen oklevélben 6 tavat említenek név szerint. Madocsán a kora Árpád-kortól adatolt híres Duna-parti vizafogó hely (*tanya*) érdemel még említést.

Ásott medrű, patakok felduzzasztásával létesített halastavakat leginkább a megye belső területein említene. Feltűnő, hogy a Kapos és a Sárvíz mentén alig ismerünk ilyeneket, ellenben a Koppányon egymás közelében több helységben is feltűnnek halastavak (Peremarton, Gerézd, Koppány, Kónyi).

A tavak kisebb része terepen is azonosítható, részben a szerencsésen fennmaradt dűlőneveknek köszönhetően. Az Iregszemcse határában fekvő Bántava-dűlő névadó tava és a kisszékelyi Barátok tava máig használt halastavak, a Somogydöröcske határában fekvő, elpusztult Szentpál kolostora mellett pedig a gátak nyomai igazolják a halastavak létezését.

A középkori halászat tárgyi emlékeit az adatok szétszórtsága miatt nem gyűjtöttem össze a teljesség igényével, de néhány kiemelkedő leletet – mint a Sárszentlőrinc–Birkajárás castellumában előkerült vizacsontot, illetve a közeli Pálfa–Hidi-dűlőben felszíni leletként gyűjtött vasszigonyt – bemutatok.